

GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KASIM, 2013

Yüksek Lisans - Biyoloji Bölümü

FALAH SALİH MUHAMMED

**DUHOK (IRAK) İLİ AKTARLARINDA VE
PAZARLARINDA SATILAN TIBBİ BİTKİLERİN
SİSTEMATİKTEKİ YERLERİNİN BELİRLENMESİ**

BIYOLOJİ BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FALAH SALİH MUHAMMED

KASIM 2013

**Duhok (Irak) İli Aktarlarında Ve Pazarlarında Satılan Tıbbi
Bitkilerin Sistemattikteki Yerlerinin Belirlenmesi**

Gaziantep Üniversitesi

Biyoloji Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL

Falah Salih MUHAMMED

Kasım 2013

© 2013 [Falah Salih MUHAMMED]

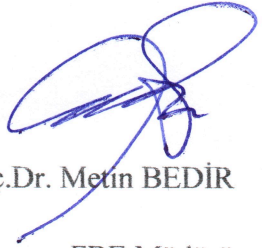
T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Tezin Adı: Duhok (Irak) İli Aktarlarında Ve Pazarlarında Satılan Tıbbi Bitkilerin Sistematiikteki Yerlerinin Belirlenmesi

Öğrencinin, Adı Soyadı: Falah Salih MUHAMMED

Tez Savunma Tarihi: 29.11.2013

Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Doç.Dr. Metin BEDİR
FBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Canan CAN

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Murat KÜTÜK

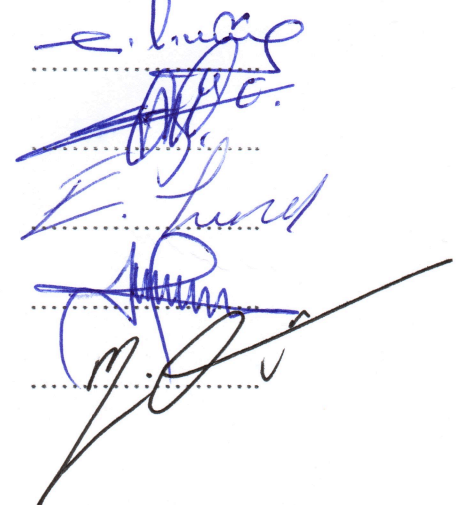
Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL

Yrd. Doç. Dr. Erdihan TUNÇ

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZKAN

Öğr. Gör. Dr. Muhittin DOĞAN

İmzası

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

Falah Salih MUHAMMED

ABSTRACT

DETERMINATION OF MEDICINAL PLANTS SOLD IN HERBALISTS AND BAZAARS OF DUHOK CITY (IRAQ)

MUHAMMED, Falah Salih

M.Sc. in Biology

Supervisor: Asist. Prof. Dr. Hasan AKGÜL

November 2013

101 pages

This study was carried out between the years 2009-2012 in Duhok Province (Northern Iraq). In this study, the uses of some native and cultivated plants in alternative medicine and the systematics of these plants were attempted to determine. As a result of the study, 49 taxa belonging to 46 genera and 27 familia were determined. From these 49 taxa, 2 taxa belong to Coniferophyta division, 1 taxon belongs to Pteridophyta division and the remaining 46 taxa belong to Magnoliophyta division. In this context, families existing in the region and possessing utmost number of taxa are Rosaceae with 5 taxa, Fabaceae and Lamiaceae with 4 taxa, Apiaceae, Asteraceae, Cucurbitaceae and Poaceae with 3 taxa, respectively. Identified taxa's systematics, habitats, flowering times and some ethnobotanical features like local names and the use in alternative medicine was given.

Keywords: Medicinal plants, Alternative Medicine, Systematics, Duhok, Iraq

ÖZET

DUHOK (IRAK) İLİ AKTARLARINDA VE PAZARLARINDA SATILAN TIBBİ BİTKİLERİN SİSTEMATİKTEKİ YERLERİNİN BELİRLENMESİ

MUHAMMED, Falah Salih

Yüksek Lisans, Biyoloji Bölümü

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL

Kasım 2013

101 sayfa

Bu çalışma, 2011-2012 yılları arasında Duhok ilinde (Kuzey Irak) gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Duhok ilinde doğal olarak yetişen ve tarımı yapılan bazı bitkilerin alternatif tıpta kullanımı ve bu bitkilerin sistematikteki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda 27 familya ve 46 cinse ait 49 takson tespit edilmiştir. Bu taksonlardan 2'si Coniferophyta diviziyosuna, 1'i Pteridophyta diviziyosuna ve 46 taksonda Magnoliophyta diviziyosuna dahildir. Bu kapsamda bölgede bulunan ve en çok sayıda taksona sahip olan familyalar 5 taksonla Rosaceae, daha sonra sırası ile 4 taksonla Fabaceae ve Lamiaceae, 3 taksonla Apiaceae, Asteraceae, Cucurbitaceae ve Poaceae familyalarıdır. Tespit edilen taksonların sistematikleri, habitatları, çiçeklenme zamanları, yöresel adları ve alternatif tıpta kullanımları gibi bazı etnobotanik özellikleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi bitkiler, Alternatif tıp, Sistematik, Duhok, Irak

TEŞEKKÜR

Bu çalışma süresince tüm bilgilerini benimle paylaşmaktan kaçınmayan, her türlü konuda desteğini benden esirgemeyen ve tezimde büyük emeği olan, aynı zamanda kişilik olarak da bana çok şey katan Gaziantep Üniversitesi öğretim üyelerinden danışman hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Hasan AKGÜL'e teşekkürlerimi sunarım.

Bölümdeki çalışmalarına imkân sağlayan çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet ÖZASLAN'a ve hiçbir konuda yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Omer ALHABİB'e teşekkür ederim.

Teşhis işlemlerinde yardımcı olan değerli meslektaşım Biyolog Ali İmran KORKMAZ'a ve Behzad M. TAHER'e çok teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her türlü zorluk karşısında beni yüreklendiren sevgili eşime ve tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	V
ÖZET.....	VI
TEŞEKKÜR.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	4
2.1. Dünya’da Yapılan Çalışmalar.....	4
2.2. Irak’ta Yapılan Çalışmalar.....	5
BÖLÜM 3. MATERYAL VE METOT.....	6
3.1. Materyal-Metot.....	6
3.2. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler.....	7
3.2.1. Coğrafi Konum.....	7
3.2.2. Bitki Örtüsü.....	8
BÖLÜM 4. BULGULAR.....	9
4.1. Duhok İlinde Yetişmekte Olan ve Pazarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler.....	9
4.1.1. Bitkilerin Tanımlanması.....	12
4.1.1.1. Ahududu.....	12
4.1.1.2. Ak Dut.....	13
4.1.1.3. Ak Söğüt.....	14
4.1.1.4. Alıç.....	15
4.1.1.5. Antep Fıstığı.....	16
4.1.1.6. Ardıç.....	17

4.1.1.7. Asma.....	18
4.1.1.8. Ayınsafa Çiçeği.....	20
4.1.1.9. Badem.....	20
4.1.1.10. Baldırıkara.....	21
4.1.1.11. Biberiye.....	22
4.1.1.12. Büyük Isırgan.....	23
4.1.1.13. Ceviz.....	26
4.1.1.14. Çemen.....	27
4.1.1.15. Dereotu.....	28
4.1.1.16. Devedikeni.....	29
4.1.1.17. Domates.....	30
4.1.1.18. Fesleğen.....	31
4.1.1.19. Gebre Otu.....	31
4.1.1.20. Gelincik.....	32
4.1.1.21. Hıyar.....	34
4.1.1.22. Karadut.....	34
4.1.1.23. Karpuz.....	35
4.1.1.24. Kereviz.....	36
4.1.1.25. Kızılçam.....	37
4.1.1.26. Limon.....	38
4.1.1.27. Menengiç.....	39
4.1.1.28. Mercimek.....	40
4.1.1.29. Meyan.....	41
4.1.1.30. Mezeryon.....	42
4.1.1.31. Mısır.....	43
4.1.1.32. Nane.....	44
4.1.1.33. Nar.....	45
4.1.1.34. Okaliptüs.....	46
4.1.1.35. Papatya.....	47

4.1.1.36. Patates.....	48
4.1.1.37. Piriç.....	48
4.1.1.38. Ravent.....	49
4.1.1.39. Rezene.....	49
4.1.1.40. Sakız Kabağı.....	50
4.1.1.41. Sarımsak.....	51
4.1.1.42. Sınır Otu.....	52
4.1.1.43. Şalgam.....	54
4.1.1.44. Turp.....	54
4.1.1.45. Yabani Çilek.....	55
4.1.1.46. Yabani Elma.....	55
4.1.1.47. Yulaf.....	56
4.1.1.48. Zeytin.....	57
4.1.1.49. Zufa Otu.....	58
BÖLÜM 5. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	65
BÖLÜM 6. KAYNAKLAR.....	68
EKLER.....	79

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 4.1. Duhok İlinde Yetiştirilen ve Pazarlarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler.....	9
Tablo 4.2. Duhok İlinden Toplanarak Pazarlarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler.....	60
Tablo 4.3. Duhok İlinden Toplanarak Pazarlarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkilerin Yöresel Kullanışları.....	62
Tablo 5.1. Araştırma Alanındaki Taksonların Oransal Dağılımı.....	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Araştırma alanının coğrafi haritası.....	7
---	---

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Artan nüfus ve sanayileşme ile birlikte doğal kaynaklara duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Bu durum insanları, bu kaynaklardan yararlanma olanaklarını araştırmaya sevk etmektedir. Bu doğal kaynaklardan verimli bir şekilde yararlanabilmek için, onların iyi tanınması ve potansiyellerinin belirlenmesi gerekmektedir. Tıbbi bitki terimi, hastalık tedavisinde veya hastalıklardan korunmak amacıyla kullandığımız bitkileri veya bitkisel ürünleri kapsar. Yani her bitki tıbbi bitki değildir. Dünyada tıbbi amaçla kullanılan bitki türlerinin sayısı hakkında kesin bilgi olmayıp, tahminler 20000 ile 70000 arasında değiştiği yönündedir (Leaman, 2006).

Son yıllarda droglarda sentetik ilaçlara göre yan etkilerin daha az görülmesi insanları bitkilerle tedaviye yönlendirmiştir. Dünya sağlık örgütü (WHO)'nce yapılan bir çalışmaya göre tüm dünyada 20000 civarında bitki türünün tıbbi amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır (Başer, 1998).

Doğal kaynakların tedavi amacıyla kullanılması insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu bitkilerin kök, gövde, yaprak, çiçek, meyve gibi çeşitli kısımlarının tedavi edici etkileri olduğunu deneme-yanılma yöntemi ile veya tesadüfler sonucu öğrenmiştir. Önceleri sadece gıda olarak kullanılan bitkiler daha sonra içgüdüsel, deneme yanılma yoluyla veya etraftaki hayvanların davranışları gözlemlenerek, zaman içinde insanlar tarafından daha farklı şekillerde değerlendirilmeye başlanmıştır. İnsanlar doğadan kazandıkları bilgi ve tecrübelerle, nesilden nesile aktarılan bilgilerle “faydalı bitkilerden” gıda, içecek, tatlandırıcı, koruyucu, yem, boya, kozmetik, tütsü, adak, yakacak, barınma ve izolasyon malzemesi gibi çeşitli şekillerde yararlanmıştır. İnsanlar ayrıca çok çeşitli kullanımlar yanında tıbbi amaçlarla, yani ilaç olarak günümüze dek bitkilerden faydalanmıştır ve faydalanmaya halen devam etmektedir (Özkan, 2002; McConnel, 2000).

Günümüze dek keşfedilmiş en eski bulgular arasında M.Ö. 50000 yıllarına ait, Anadolu ve Mezopotamya topraklarında Kuzey Irak'ta Şanidar Mağarası'nda bulunan Neanderthal iskeletlerinin yanında civanperçemi, kanarya otu, mor sümbül, gül hatmi, peygamber çiçeği ve efedra gibi bitki türlerinin bulunduğu tespit edilmiştir (Lewin, 2000; Heinrich vd., 2004).

Fransa'da Chauvet Mağarası'nda ve başka mağaralarda, yaklaşık M.Ö. 30000 yıllarına dayanan "Paleolitik Çağ Dönemi" arkeolojik bulguları ve kalıntıları arasında günümüzde de kullanılan bazı tıbbi bitkilere ait fosil kalıntılar bulunmuştur. Yine arkeolojik çalışmalar sonucunda M.Ö. 10000 yıllarında, ilk tarımsal faaliyetlere dair arkeo-botanik kanıtlar tespit edilmiştir.

Tarih boyunca insanlar büyücü, şaman, otacı, hekim, herbalist, aktar gibi bitki uzmanları olarak çeşitli şekillerde tıbbi ve aromatik bitkilerden yararlanmasını bilmişlerdir. Günümüzde halen bu gelenek ve kültürlerine bağlı olan ve bunları devam ettiren toplumlar mevcuttur. Bitkilerin kullanımları ile ilgili ilk yazılı metinler arasında M.Ö. 3500-3000 yılları civarında Sümerler'in çivi yazısıyla kil tabletlere işledikleri tarımsal ve tıbbi reçete bilgileri sayılabilir.

M.Ö. 1700'lü yıllarda Babil kralı Hammurabi içinde tıbbi ve aromatik bitkiler ve sağlıkla ilgili kanunların da (kodeks) bulunduğu bir yazıtı büyük bir anıt taşta işleterek sonsuzlaştırmıştır.

Yaklaşık M.Ö. 1500 yıllarında yazıldığı düşünülen ve en az 1000-1500 yıl öncesinin bilgilerini içerdiği tahmin edilen Ebers papirüsleri ise, günümüze ulaşan tıbbi ve aromatik bitkiler ile ilgili en eski ve önemli yazılı kaynaklardandır.

Önceleri Roma İmparatorluğu'nda, Milad'ın başlangıcı ile Bizans'ta, Arap ve Osmanlı medeniyetleri dönemlerinde ayrıca Orta Çağ Avrupa'sında (örneğin manastırlarda) tıbbi ve aromatik bitkiler araştırılmış, kullanılmış ve zaman zaman yazılı kaynaklara aktarılmıştır.

Pedanius Dioskorides tarafından derlenen tıbbi ve aromatik bitki kullanımlarını içeren "*de Materia Medica*" daha sonra yüzyıllarca başka eserlere de önemli bir kaynak olmuştur.

Pliny, Mitridat, Bergamalı Galen (Galenus), Dinaveri, El-Biruni, İbni-Sina (Avrupa'da bilinen ismiyle Avicenna), Paracelsus, Gegrard, Parkinson, Sertürner, Pelletier gibi çok sayıda değerli araştırıcılar tıbbi ve aromatik bitkilerle ilgili önemli çalışmalar ve eserler bırakmışlardır.

Bu çalışma sayesinde doğal zenginlik kaynaklarımızdan birisi olan bitkilerimizin bilinmeyen bazı bitkisel değerleri ortaya koyulacaktır. Tıbbi bitkiler kalkınmakta olan ülkelerin kırsal ekonomileri için hayati rol oynamaktadır. Bu açıdan da bakıldığında gerek ülkemiz, gerekse Duhok ilinin var olan potansiyeli değerlendirilebilirse ekonomik, sosyal ve çevresel pek çok yarar sağlanabilecektir.

BÖLÜM 2

KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. Dünya’da Yapılan Çalışmalar

Anadolu insanı Yontma taş (Paleolitik) çağından (yaklaşık M.Ö. 50000 yılları) beri bitkileri tedavi maksadıyla kullanmaktadır. Bitkileri aynı zamanda gıda, yakacak, silah veya mesken yapımı için kullanmıştır. Zamanla ilaç hazırlamayı da öğrenmiştir (Baytop, 1999).

M.Ö. 5000-3000 yıllarına kadar uzanan tıbbi bitkilerin tarih içindeki yeri, Çin hükümdarı Shin-Nong tarafından yazılan kitapla başlamıştır. Kitapta 200’ün üstünde tıbbi bitki bulunmaktadır. Bu nedendir ki Çin’de bugün dahi suni ilaçlardan çok daha fazla bitkisel ilaç kullanılmaktadır (Acartürk, 2001).

Acartürk (2001)’e göre, Mısır’da M.Ö. 1200 yıllarında, III. Ramses zamanında Roswellia ve Commiphora türleri, dezenfeksiyon ve ölülerin mumyalanmasında kullanılmıştır. Ayrıca aynı ülkede, Papyrus tarafından M.Ö. 1550 yıllarında yazılmış olan belgelerde, tıbbi bitkilerin hangi hastalıklarda ve ne miktarda kullanılacağı yazılıdır (Tütenocaklı, 2002).

Anadolu halkının yabani bitkileri ilaç olarak kullanışı da çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Hititler dönemi tıbbi tabletlerinde bulunan reçete formüllerinde kayıtlı bitki adları bunun kanıtıdır. Hititler hastalığı tanrıların insanları cezalandırması olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle tedavide sihir ve ilaç beraberce kullanılıyordu. İlaçların çoğunu bitkisel droglar (Hititçe Waşşı) teşkil etmektedir. Bu dönemlerde yabani bitkilerden yararlanıldığı gibi bazı önemli tıbbi bitkiler, drog elde etmek için yetiştirilmekteydi. Ayrıca Hititler ve Bizans dönemlerinde, Anadolu’dan elde edilen bazı drogların dış ülkelere satıldığı da bilinmektedir (Baytop, 1999).

Edward L. Palmer, Batı U.S.A florasını araştıran bir botanikçi olup, aynı zamanda, çalışması boyunca yerli halkın, bitkilerle kültürel ilişkilerini araştıran ilk botanikçilerden birisidir (Wickens, 1990).

M.S. 131 yılında Bergama’da doğan hekim ve eczacı Galen ’in, bu konuda 20 kadar eseri bulunmakta olup, kendisine Farmazi’nin Babası denilmektedir (Acartürk, 2001).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’nun tıbbi bitkileri ile ilgili yayın ve araştırmalar çok azdır. Anadolu ile ilgili doğrudan konular, ancak Cumhuriyet döneminde güncellik kazanarak ön plana geçmiş ve bu nedenle de doğa ile insan ilişkileri konuları üzerinde araştırmalar ve yayınlar başlamıştır (Tütenocaklı, 2002).

2.2. Irak’ta Yapılan Çalışmalar

Nedhal A. Al-Douri ve Luay Y. Al-Essa’nın 2010 yılında yapmış oldukları çalışmada 43 familyaya ait 96 bitkinin geleneksel kullanımları hakkında bilgi vermişlerdir.

Evan Mati ve Hugo de Boer’in 2010 yılında yapmış oldukları “Ethnobotany and Trade of Medicinal Plants in the Qaysari Market, Erbil, Kurdish Autonomous Region” adlı çalışmalarında 18 aktarla görüşerek toplam 82 bitkinin ne amaçla kullanıldığını saptamışlardır.

Nahida Albayaty’nin 2011 yılında, yapmış olduğu çalışmada 9 familyaya ait 10 tıbbi bitkinin botanik özellikleri, yayılış alanları ve hangi kısımlarının ne amaçla kullanıldıkları ile ilgili bilgiler verilmektedir.

BÖLÜM 3

MATERYAL VE METOT

3.1. MATERYAL VE METOT

Duhok ili ve çevresinde çoğunluk doğal yetişen, halkın besin veya sağlık amacıyla kullandığı bitkiler, gerek floristik bilgilerin gerekse folklorik bilgilerin katkısıyla araştırılarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla çok sayıda aktar ve bitki toplayıcısına kaynak kişi olarak başvurulmuştur. 2011-2012 tarihleri arasında Duhok ilinin semt pazarları ile Zaho, Amidye, Akre, Semel, Şikan ilçelerinin pazarları her hafta gezilmeye çalışıldı. Duhok ve ilçelerdeki pazarlar, o bölgede yaşayanlar için alış veriş imkânı sağladığı gibi bizim için de farklı yörelerden çok sayıda bitkinin getirildiği farklı bilgileri olan pazarcıları bir arada bulabileceğimiz zengin bir çalışma alanı oluşturdu. Bitkinin; nereden toplandığı, bulunduğu yerdeki sıklığı, hangi amaçla satıldığı, ne kadar satıldığı belirlenerek bitki doğal habitatından fotoğrafları çekilerek toplandı. Toplanan bitkiler kurutularak herbaryum örneği haline getirildi.

Duhok ili pazarlarında satıldığı tespit edilen türlerin çoğunluğu ‘Yabani ya da Deli’ denilen doğal, birazı da hem doğal hem tarımı yapılan bitkilerdir. Bölgeye özgü olmayan bitkiler bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Elde edilen bitkilerin çoğu sebze veya salata olarak tüketilmekte olup aralarında tıbbi bitkilere de rastlanmıştır. Tıbbi amaçla kullanımı saptananların en yaygın uygulama biçimi çay adı altında infüzyon olarak yapılan yöntemlerdir. Bitkilerin haşlanarak lapa, tıbbi yağ, uçucu yağ ve yağ altı suyu kullanımları görülmektedir.

Metin içindeki taksonların çoğunun betimleri ve yayılışları için Flora of Iraq’dan faydalanılmıştır. Toplanan bitkilerden herbaryum örneği olabilecek olanlar Zaho Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Biyoloji bölümü herbaryumunda Falah Salih Muhammed tarafından muhafaza edilmektedir.

Duhok ilinden toplanan bitki fotoğraflarına ait örnekler EKLER bölümünde verilmiştir.

3.2. Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

3.2.1. Coğrafi Konum

Duhok İli Irak'ın kuzeybatısında, 20° 37'-36° 40' kuzey enlemleri, 34° doğu boylamları arasında yer alır. Duhok İlçeleri; Zaho, Amidye, Akre, Semel, Şikan olup bu ilçelere bağlı 821 tane köy bulunur. Duhok merkez ve ilçeleri kapsayan 9755 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Nüfusu 2004 yılı verilerine göre 913,716 olarak belirlenmiştir.

Duhok ilinde yıllık yağış miktarı yaklaşık 531 mm ve yıllık nem ortalama %45 tir. Yapılan rasatlara yılın göre hâkim rüzgârı güneydoğu (keşişleme) rüzgârıdır ve yaklaşık 2 m/sn hızındadır. Duhok ilinin ortalama sıcaklığı yaklaşık 19°C'dir (www.duhokgov.org).

Ayrıca Duhok'un iklimi genel olarak yarı kuraktır. Aynı zamanda coğrafi konumunun Türkiye ve Suriye'ye yakın olması nedeniyle Akdeniz iklimi etkisindedir ve böylece birçok farklı bitki çeşidi yetişebilmektedir.

Şekil 3.1.: Araştırma alanının coğrafi haritası

3.2.2. Bitki Örtüsü

Irak Florası (Flora of Iraq) incelendiği zaman 150 (141 i çiçekli) bitki familyası, 4000 türe rastlanmaktadır. Bu bitkiler (25-3000m.) çöllerde, tuzlu topraklarda, bölgenin kuzeyindeki dağlarda yetişirler. Irak florasına ait bitkilerin çoğu Türkiye, İran ve Suriye florasında da bulunmaktadır. Bu bitkilerin çoğu bölgenin kuzeyinde bulunmaktadır. Bu bölge bitkilerinin yaklaşık %20'si Akdeniz bitki örtüsüyle benzerlik sağlar, ağaç sayısı az (200 tür), otsu bitki sayısı fazladır (Shahbaz, 2010).

Bu ağaç çeşitlerinden en fazla meşe ağacı 4 çeşit olarak bulunmaktadır. Bununla birlikte *Prunus* spp. (*Prunus* türleri) ve Fabaceae familyasına ait bitkiler bölgede en çok bulunan ağaçlardır. Amedye, Rewanduz, Sulimanie, Sincar Irak'taki en zengin bitki örtüsüne sahip bölgelerdir (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980). Bu dört bölgede Kuzey Irak'ta yer alır, Amedye Duhok iline aittir.

BÖLÜM 4

BULGULAR

Yayıllık alanlarından yöreye ait toplam 49 bitki örneğinin teşhisi ile 28 familyaya ait 46 cins ve 49 tür saptanmıştır. Çalışmamızda saptanan türlerin tanımları, tespit ettiğimiz yöresel ismi, etki ve kullanılışları verilmiştir. Bitki tanımlamaları için bu konu ile ilgili daha önceden hazırlanmış çalışmalar ve Flora of Iraq'dan faydalanılmıştır. Duhok Pazarlarında satılan tıbbi önemi olan bitkiler tablo şeklinde verilmiştir (Tablo 4.1).

4.1. Duhok İlinde Yetişmekte Olan ve Pazarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler

Bu bölümde Duhok ve ilçelerindeki 15 pazarın dolaşılmasıyla toplanan bitkilerin tanımı, çiçeklenme zamanı, yetiştirme yeri, literatürel ve yöresel isim ve kullanımları verilmiştir.

Tablo 4.1.: Duhok İlinde Yetişmekte Olan ve Pazarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler		
Familyası	Türü	Türkçe adı
Alliaceae	<i>Allium sativum</i> L.	Sarımsak
Anacardiaceae	<i>Pistacia vera</i> L.	Antep Fıstığı
Anacardiaceae	<i>Pistacia terebinthus</i> L.	Menengiç
Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	Dereotu
Apiaceae	<i>Apium graveolens</i> L.	Kereviz
Apiaceae	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Rezene
Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i> L.	Ayınsafa Çiçeği
Asteraceae	<i>Carduus marianus</i> L.	Devedikeni

Asteraceae	<i>Matricaria chamomilla</i> L.	Papatya
Brassicaceae	<i>Brassica rapa subsp. rapa</i> L.	Şalgam
Brassicaceae	<i>Raphanus sativus</i> L.	Turp
Capparaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	Gebre Otu
Cucurbitaceae	<i>Cucumis sativus</i> L.	Hıyar
Cucurbitaceae	<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Matsum. & Nakai	Karpuz
Cucurbitaceae	<i>Cucurbita pepo</i> L.	Sakız Kabağı
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> L.	Ardıç
Fabaceae	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	Çemen
Fabaceae	<i>Lens culinaris</i> Mill.	Mercimek
Fabaceae	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Meyan
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	Ceviz
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Fesleğen
Lamiaceae	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Biberiye
Lamiaceae	<i>Mentha piperita</i> L.	Nane
Lamiaceae	<i>Hyssopus officinalis</i> L.	Zufa Otu
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	Nar
Moraceae	<i>Morus alba</i> L.	Ak Dut
Moraceae	<i>Morus nigra</i> L.	Karadut
Myrtaceae	<i>Eucalyptus globulus</i> L.	Okalıptüs
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L.	Zeytin
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Gelincik
Pinaceae	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Kızılçam
Plantaginaceae	<i>Plantago major</i> L.	Sinir Otu
Poaceae	<i>Zea mays</i> L.	Mısır
Poaceae	<i>Oryza sativa</i> L.	Pirinç
Poaceae	<i>Avena sativa</i> L.	Yulaf
Polygonaceae	<i>Rheum rhabarbarum</i> L.	Ravent
Pteridaceae	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	Baldırıkara
Rosaceae	<i>Rubus idaeus</i> L.	Ahududu
Rosaceae	<i>Amygdalus communis</i> L.	Badem
Rosaceae	<i>Fragaria vesca</i> L.	Yabani Çilek
Rosaceae	<i>Malus sylvestris</i> Mill.	Yabani Elma
Rosaceae	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Alç
Rutaceae	<i>Citrus limon</i> (L.) Burm.f.	Limon
Salicaceae	<i>Salix alba</i> L.	Ak Söğüt
Solanaceae	<i>Solanum lycopersicum</i> L.	Domates

Solanaceae	<i>Solanum tuberosum</i> L.	Patates
Thymelaeaceae	<i>Daphne mezereum</i> L.	Mezeryon
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	Büyük Isırgan
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i> L.	Asma

4.1.1 Bitkilerin Tanımlanması

4.1.1.1. Ahududu (*Rubus idaeus* L. – Rosaceae)

50-100 cm boyunda, dik gövdeli basit veya dallanmış; ince dikenli veya dikensiz, çoğunluk ikinci yılda çiçeklenen çalılardır. Alt yapraklar 5-6 parçalı pinnat, üst yapraklar terrat; yapraklar üst yüzde hemen hemen tüysüz, alt yüzde beyaz-tomentoz, 1-2 serrat, yanal yaprakçıklar hemen hemen sapsız, uçtakiler saplı, ovat akuminat; Stipulalar ipliksi. Çiçek durumu uçlarda ve yaprak koltuklarında birkaç çiçekli sarkık rasemler şeklinde, bazen alt çiçekler yaprak koltuklarında tek. Sepaller lanseolat, akuminat tomentoz, meyveler geriye kıvrık. Petaller beyaz dar, küçük, dik. Stamenler tek sıralı. Meyveler kırmızı, pubesent, çok sayıda (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Orman içlerinde, dağlık alanlarda yol kenarlarında, çalılık içleri yamaçlar, yol ve tarla kenarlarında yetişmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran –Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-07-15, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yaprakları çaya karıştırılarak ishal ve dizanteri tedavisinde ilaç yapımında kullanılması, ellagic asit ile kanserden korunmada, iştah açıcı, kuvvet verici, idrar söktürücü, tanenle pektin sebebiyle kabız yapıcı özelliği kayıtlıdır. Kuru yaprağı suda kaynatılır. Çay şeklinde günde üç kez içilir, göz çapaklanmaları için kullanılır. Diş etleri için mikrop öldürücü olarak gargara yapılıdır (Baytop, 1999).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Ahududu, böğürtlen, moruh, totuk (Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Dree Sork.

Yöresel Kullanımı: Meyvelerinin ağız yaralarına iyi geldiği belirtilmektedir. Meyveleri reçel yapımında ve gıda sanayinde kullanılmaktadır. C vitamini bakımından zengindir.

4.1.1.2. Ak Dut (*Morus alba* L. – Moraceae)

15 m'ye kadar uzunlukta, çıplak sürgünlü ağaçlar. Yapraklar ovat veya genişçe ovat, 6–10(-18) cm, akut veya kısaca akuminat, tabanda yuvarlak veya yamukça kordat, tam, loblu veya sinuat, krenat–dentat, ince, yumuşak, çoğunlukla her iki yüzünde çıplak, fakat alt yüzde damar koltuklarında tüy demetleri var. Yaprak sapı 1-3.5(-4) cm. Pedunkul yaklaşık meyve boyunda. Meyve 1–2.5 cm, beyaz, pembemsi veya morumsu (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Park ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-06-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yapraklarından hazırlanan infüzyon ateş düşürücü ve idrar arttırıcı etkilere sahiptir (Türkoğlu, 2000). Dut yaprağı ve alıç çiçeği kaynatılıp içilince kalbe iyi gelir (Ertuğ vd., 2004; Ertuğ ve Tümen, 2004). Yaprakları bronşite ve boğaz iltihaplanmalarına karşı kullanılır (Pieroni vd., 2005). Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, şeker hastalığı tedavisinde kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, aç karnına sabah akşam birer bardak dolusu içilerek, öksürüğe karşı kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, aç karnına günde 3 bardak dolusu içilerek, karaciğer hastalıkları tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan infüzyon, haricen, egzama tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, günde 1-2 bardak dolusu içilerek, vücut direncinin arttırılması için kullanılır. Meyvelerinden hazırlanan pekmez, dâhilen, karaciğer hastalıkları tedavisinde kullanılır. Meyvelerinden hazırlanan pekmez, karın sancısını gidermek amacıyla kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon (1 lt. suya 15–20 gr kuru yaprak tozu), gargara halinde, diş ağrısının giderilmesinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon dâhilen şeker hastalığı tedavisinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Ak dut, beyaz dut, dut, dut ağacı (Ertuğ, 2000; Sayar vd., 1995; Yeşilada vd., 1999; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Tee Spee.

Yöresel Kullanımı: Yaprakları ateş düşürücü ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Meyveleri gıda olarak tüketilir.

4.1.1.3. Ak Söğüt (*Salix alba* L. – Salicaceae)

30 m'ye kadar uzunlukta ağaçlar; kabuk derince çatlak, grimsi. Sürgünler ince, dik veya sarkık, başlangıçta soluk zeytini yeşil daha sonra kahverengimsi veya kızılımsı, kırılğan değil, dar bir taç oluşturur. Gençken basık-ipeksi beyaz tüylü daha sonra az çok çıplak; tomurcuklar lanseolat-oblong, yandan basık, akut, 6 x 1.5-2 mm'ye kadar boyutlarında, basık ipeksi beyaz tüylü. Yapraklar az çok darca lanseolat, çoğunlukla genişliğinin yaklaşık 6-7 katı uzunlukta, 5-10 x 1-3 cm boyutlarında, az çok uzun akuminat, ince serrat, gençken her iki yüzü de basık ipeksi tüylü, daha sonra üst yüzü az çok çıplak; yaprak sapı 5-12 mm, sürgün üzerindeki izi geniş "V" şeklinde, glandsız. Stipulalar küçük, lanseolat, erken düşücü. Amentumlar yapraklı saplar üzerinde, sık, silindirik, çoğunlukla iki eşeyli, ekseni sıkça pubesent; anterler oluşmadan önce erkek amentumlar 25-50 x 3-4 mm boyutlarında, stamenler 2, filamentler tabana doğru tüylü, anterler 0.5-0.6 mm; dişi amentumlar 3.5 x 0.6 cm boyutlarında, seyrek, nektaryumlar 1 veya 2 adet, ovaryum ovoid-konik, obtus, çıplak; meyve pediselleri 0.2-0.8 mm, az çok nektaryumlara eşit (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Göl, nehir ve akarsu kenarları; 0-2000 m.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Dahilen yatıştırıcı, kuvvet verici, ateş düşürücü, kabız ve romatizma ağrılarını giderici etkilere sahiptir (Baytop, 1994). Yaprakların dekoksasyonu romatizma tedavisinde kullanılır (Tabata vd., 1994). Gövde kabuklarının dekoksasyonu, haricen romatizma tedavisinde kullanılır. (Eryaşar, 1998). Yaprakları dövülerek veya haşlandıktan sonra lapası romatizma hastalığında ağrıyan yerlere sarılır. Yaprakları ve sürgünleri kaynatılarak baş ağrısını kesmek için içilir. Yaprığı anason ile beraber çay gibi ve romatizma ağrılarına karşı içilir (Koçak, 1999). Diz ağrılarında odunu yakılır, külü sıcak su ile karıştırılır, dizde ağrıyan yere

bir bez içinde kısa süre sarılır (Ertuğ vd., 2004; Ertuğ ve Tümen, 2004). Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon dâhilen böbrek kumunu düşürmek amacıyla kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon haricen saç kepeklenmesine karşı kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, sabahları aç karnına 1 bardak dolusu içilerek, kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Ak söğüt, germajo, köy söğüdü, sarı söğüt, söğüt, söğüt ağacı (Emre, 2003; Ertuğ, 2000; Ezer ve Avcı, 2004; Sayar vd., 1995; Şenol ve ark, 2006; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Beşang.

Yöresel Kullanımı: Yaprakların dekoksasyonu romatizma tedavisinde, böbrek kumunu düşürmek amacıyla ve kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır.

4.1.1.4. Alıç (*Crataegus monogyna* Jacq. – Rosaceae)

10 m'ye kadar uzunlukta, dikenli çalı veya küçük ağaçlar. Dallar çıplak veya az tüylü. Yapraklar dıştan ovat veya obovat, 5 x 4 cm'ye kadar boyutlarında, tabanı kuneat veya az çok trunquat, üstte koyu yeşil, altta mavimsi-yeşil. Loblar yaprakların çoğunda 3-5(-7), derince parçalı, akut veya obtus, tam veya tepeye yakın kısmında dentat; meyve taşıyan sürgünlerdeki yaprakların alt lobları bazen sadece çok hafifçe loblu veya kabaca dentat; yaprak sapları 3 cm'ye kadar uzunlukta. Çiçek kurulu seyrek, 10-18 çiçekli, çiçekler beyaz veya pembemsi, 8-15 mm çapında; sepaller üçgenimsi, meyve zamanında geri kıvrık; stilus 1. Hipantiyum çıplak veya az tüylü. Meyve kırmızı veya kahverengimsi-kırmızı, az çok küresel veya ovoid, 6-10 mm çapında, çıplak (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi yer: Ormanlık, çalılık alanlar, yol kenarları.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara Dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Anjin, yüksek tansiyon, bacak ağrılarının tedavisinde kullanılmaktadır. Kuru meyveleri idrar yolu problemlerinin tedavisinde

kullanılmaktadır. Teskin edici spazm çözücü özelliği uykusuzluğa ve asabiyet durumlarında yatıştırıcı olarak kullanılması kayıtlıdır (Baytop, 1999). Bitkinin tansiyon düşürücü olarak kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Akçiçek ve Vural, 2003; Duran vd., 2001; Genç, 2006). Bitkinin bronşit tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Kültür, 2007). Böbrek taşlarını düşürmek amacıyla (Tuzlacı ve Eryaşar, 2001), kalp hastalıkları tedavisinde (Bulut ve Tuzlacı, 2006; Duran ve ark, 2001; Genç, 2006; Koçyiğit, 2005; Kültür, 2007; Sadıkoğlu, 2003; Sürmeli vd. 2001), kalp çarpıntısına karşı (Akçiçek ve Vural, 2003; Tümen ve Sekendiz, 1990), dolaşım hastalıkları tedavisinde (Koçyiğit, 2005), yılan sokmasına karşı (Kültür, 2007), mide ağrısının giderilmesinde (Kültür, 2007), astım tedavisinde (Kültür, 2007), nefes darlığına karşı (Elçi ve Erik, 2006) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Yöresel İsmi: Guheşk.

Yöresel Kullanımı: Kalp kuvvetlendirici ve tansiyon düşürücü özelliği vardır.

4.1.1.5. Antep Fıstığı (*Pistacia vera* L. – Anacardiaceae)

Bu tür, 10 m yüksekliğe kadar erişebilen ve kışın yapraklarını döken bir ağaçtır. Yapraklar 3 yaprakçıklı veya tek tüysüdür. Yaprakçıklar koyu yeşil renkli ve tüysüzdür. Meyve uzunca yumurta biçiminde, kırmızımtırak renklidir. Tohumda yeşil renkli ve yenebilen kotiledonlar bulunur. Dış görünüş: 2-2.5 cm boyunda, uzunca oval şekilli olup dış kısmında kırmızımtırak bir kabuk bulunur. Kotiledonlar yeşil renklidir (Baytop,1999).

Yetiştigi Yer: Tarla ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Bamerne, 37° 7' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-08-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Sakızı dahilen(ağızda emilerek) mide ağrılarına haricen ise basura karşı merhem halinde kullanılır. Şam fıstığı şurubu halinde balgam söktürücü olarak kullanılır (Baytop, 1999).

Yöresel İsmi: Festaq.

Yöresel Kullanımı: Sakızı yutularak mide rahatsızlıklarına iyi gelmektedir.

4.1.1.6. Ardıç (*Juniperus communis* L. – Cupressaceae)

İki evcikli 6 m'ye kadar boylanabilen ağaç veya çalılardır. Vertisillat meyvalar etli 3 karpelli ve erkek çiçekleri vardır. Kozalaklıdır. 1-7 m yükseklikte, kışın yaprağını dökmeyen bir ağaççıktır. Yapraklar dar, sivri uçlu lanseolat ve gevşek 6-25x1.5mm uzunlukta akuminat mukronat yeşil üst yüzeyde belirgin stoma bantlı, batıcı. Olgun kozalaklar az çok küresel 6-9 mm çapında koyu kırmızı veya mordan açık kahveye kadar değişken 3 – 6 pullu değişken. Üzerinde ince bir mum tabakası bulunur (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Çam ormanları, meşe çalılıkları, maki; 0–1800 m.

Çiçeklenme Zamanı: Ağustos-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Bitkinin nefes darlığına karşı kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Duran vd., 2001; Fujita vd., 1995; Gençler, 2005; Koçoğlu vd., 1996; Koçyiğit, 2005; Tuzlacı ve Eryaşar, 2001; Tuzlacı, 2006). Bitkinin diüretik olarak kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Aslan, 2002; Köse vd., 2005; Sezik vd., 1992). Bitkinin romatizma tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Sezik vd., 1997; Tuzlacı ve Erol, 1999; Tuzlacı ve Eryaşar, 2001). Astım tedavisinde (Tuzlacı ve Erol, 1999), soğuk algınlığı tedavisinde (Duran, 1998; Fujita vd., 1995; Sezik vd., 2001; Tuzlacı ve Erol, 1999), öksürük kesici olarak (Başer vd., 2006; Gençler, 2005; Sadıkoğlu ve Alpınar, 2001; Tuzlacı ve Erol, 1999; Yeşilada vd., 1999), verem tedavisinde (Tuzlacı ve Erol, 1999), boğaz ağrısının giderilmesinde (Yeşilada vd., 1999), altını ıslatan çocukların tedavisinde (Yeşilada vd., 1999), böbrek taşlarını düşürmek amacıyla (Emre, 2003; Gençler, 2005; Tuzlacı ve Erol, 1999), prostat tedavisinde (Alparslan ve Tuzlacı, 2006; Emre, 2003; Sadıkoğlu ve Alpınar, 2001), sistit tedavisinde (Gençler, 2005), mide rahatsızlıklarının giderilmesinde (Duran vd., 2001; Tuzlacı, 2006), safra kesesi hastalıklarının tedavisinde (Emre, 2003; Ezer ve Avcı, 2004), hemoroidlere karşı

(Ezer ve Avcı, 2004; Fujita vd., 1995; Genç, 2003; Gençler, 2005; Sezik vd., 1992; Sezik vd., 2001; Yeşilada vd., 1999), barsak parazitlerine karşı (Emre, 2003), kan şekerini düşürmek amacıyla (Akçiçek ve Vural, 2003; Emre, 2003, Sadıkoğlu, 2003; Tuzlacı ve Erol, 1999), kalp yetmezliği tedavisinde (Vural vd., 1997), damar kireçlenmesini önleyici olarak (Aslan, 2002), kadın hastalıklarının tedavisinde (Sezik vd., 2001), iltihaplı yara tedavisinde (Kültür, 2007), cilt hastalıklarının tedavisinde (Duran, 1998; Özdemir, 2005), uyuz tedavisinde (Özdemir, 2005), saçkıran tedavisinde (Özdemir, 2005), ayaktaki mantarlara karşı (Sezik vd., 2001), eklem ağrılarına karşı (Aslan, 2002), kırık-çıkık tedavisinde (Sezik vd., 1997), çıban tedavisinde (Fujita vd., 1995), kanser tedavisinde (Tuzlacı, 2006), rahatlatıcı olarak (Koçoğlu vd., 1996), kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Ak ardıç, akar ardıç, ardıç, bodur ardıç, cicamuk, çırtı, çıtımk, diken ardıcı, diken ardıç, diken çalısı, dikenli ardıç, ervist ağacı, katran ardıcı, kokar ardıç, mal ardıcı, mamılcı, menengiç, sarı ardıç, tiken ardıcı, yama, yapılğan (Akçiçek ve Vural, 2003; Ertuğ vd., 2003; Köse vd., 2005; Sezik vd., 1992; Sezik vd., 1997; Sezik vd., 2001; Yeşilada vd., 1999; Alparslan ve Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Hevrest – qaç.

Yöresel Kullanımı: Kozalakları bitki karışımları içerisinde soğuk algnlığı çaylarında, tıbbi amaçla bağışıklık sistemini güçlendirmede tavsiye edilmektedir.

4.1.1.7. Asma (*Vitis vinifera* L.-Vitaceae)

Gövdeleri uzun, odunsu, tırmanıcı, yaprakları karşılıklı tendrilli dioik bitkiler. Yapraklar düşücü, palmat loblu, tabanda kordat, kabaca dentat, erkek bitkinin yaprakları çoğunlukla dişi bitkilerden daha derince loblu, gençken alt yüz çoğunlukla tomentoz. Çiçekler hermafrodit, büyük. Meyve 6-22 mm, tatlı, yeşil, sarı, kırmızı veya siyahımsı mor renkte ve az tohumlu (bazen yok) uzun gagalı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştirme Yeri: Park bahçeler ile ekilmiş bölgelerde genellikle kültüre alınmış formları yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Mangish, 37° 06' 39" N, 43° 09' 56" E, 2013-08-06, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Üzüm meyvesinin çekirdekleri özellikle de kara üzüm çekirdeğinin öğütülmüş şekli ile yaşlılık etkilerini azaltıcı, güçlendirici olarak kullanılmaktadır. Yaprakları kabız yapıcı, kan durdurucu, sivilce ve cerahat toplayıcı olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999). Genç yapraklar ağrıları dindirmek için yenir (Ertuğ, 2000). Yaprakları sebze olarak kullanılır. Meyveleri sevilerek yenilir, şurubu yapılır ve kuvvet verici olarak kullanılır. Yapraklar yara iyi edici olarak da kullanılır (Türkoğlu, 2000). Akan su böbrek taşı için günde 1 fincan içilir. Asma budandığında akan sıvı bir şişeye toplanır. Bu su ile saçlar yıkanır. Antibakteriyal olarak kullanılır (Ertuğ vd., 2004). Genç sürgünler böcek sokmalarına karşı kullanılır. Meyveleri anti gastrit olarak kullanılır (Pieroni vd., 2005). Taze yapraklı dalları, ısıtılıp, haricen, eklem ağrılarının giderilmesinde kullanılır. Meyvelerinden hazırlanan sirke, dâhilen, zehirli ot yiyen ve vücudunda şişme görülen hayvanların tedavisinde kullanılır. Hayvanda müshil etkisi yapar ve yediklerini dışarı atması sağlanır. Meyveleri, hafifçe kurutulduktan sonra, aç karnına günde 15-20 adet yenilerek, kan yapıcı olarak kullanılır. Taze yapraklar, hafifçe ezildikten sonra, haricen, çibanların çabuk iyileşmesini sağlamak amacıyla kullanılır. Dallardan hazırlanan dekoksiyon, haricen, saçların beslenmesi, canlılık parlaklık kazanması amacıyla kullanılır. Yapraklarından hazırlanan infüzyon, günde 3 kez yemeklerden sonra birer bardak dolusu içilerek, bacaklardaki şişliğin giderilmesinde kullanılır. Meyvelerinden yapılan pekmez, dâhilen, nezle ve soğuk algınlığı tedavisinde kullanılır. Meyvelerinden yapılan pekmez, dâhilen, hayvanlardaki üşütmeye karşı kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Asma, çivek, deliasma, lazüzümü, üzüm (Ertuğ, 1999; Ertuğ, 2000; Kahraman ve Tatlı, 2004; Öztürk ve Dinç, 2005, Alparslan, 2003).

Yöresel İsmi: Mewa Tree.

Yöresel Kullanımı: Genç sürgünleri yenir. Taze veya salamurası yapılan yapraklar yemeklik olarak kullanılır. Meyveleri çeşitli şekillerde kullanılır. Özellikle son

zamanlarda tohumlarının tıbbi amaçla kullanımını artmıştır. Meyvesi tedavide müşhil ve kuvvet verici olarak kullanılır.

4.1.1.8. Ayınsafa Çiçeği (*Calendula officinalis* L. – Asteraceae)

Tabanda odunsu yapıda, yıllık veya çok yıllık bitkilerdir, genellikle salgılı ve aromatikler. Yapraklar genellikle integer veya sinuat, sesil ve çoğu kez gövdeyi kavramıştır. Çiçek durumu dallı veya dalsızdır. Involukrum genişçe çan şeklinde; brakteler 2 sıra halindedir, linear lanseolat, akuminat, yaklaşık olarak eşit, dar ve ince kenarlıdır. Reseptakulum çıplaktır. Dıştaki çiçekler dilsil, sarı veya turuncu, dışı, üretken; içteki çiçekler ise tüp şeklinde sarı, turuncu, kahverengi veya eflatun-mor renkli, erkek fonksiyonundadır. Akenler tüysüz, kayık şeklinde veya üç kanatlı; içeridekilerse küçük kıvrılmış çoğunlukla halka şeklinde, arka yüzeyleri enine kırışiktir (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Çiçekli dalları kabız, yara iyi edici, tohumları idrar arttırıcı olarak kullanılır. Yatıştırıcı, iltihaba karşı, bakterileri öldürücü, ağrı kesici, kalp çalışmasını dengeleyici, kas kasılmasını gevşetici etkilere sahiptir (Nadirova, 2000).

Yöresel İsmi: Gul Buhar.

Yöresel Kullanımı: Yaprak ve çiçekleri demlenerek çayı yapılır. Sindirim sistemini rahatlatıcı etkisi vardır, gastritte etkilidir.

4.1.1.9. Badem (*Amygdalus communis* L.- Rosaceae)

8 m'ye kadar uzunlukta, dikensiz, genç sürgünleri çıplak ağaçlar. Yapraklar ovat-lanseolat veya eliptik, 2.5–9(-12) x 2–3 cm boyutlarında, dentat-serrat, glandlı, tamamen çıplak veya gençken altta pubesent, derimsi; yaprak sapları 10–30 mm. Çiçekler beyaz veya pembe, 4 cm 'ye kadar çapta. Pediseller 5 mm'ye kadar

uzunlukta. Drupa eğrice elipsoit veya uzun elipsoit, basık, 50 x 30 mm'ye kadar boyutlarında, zeytin yeşili, kadifemsi tüylü; endokarp ufak çukurcuklu ve az çok oluklu, omurgamsı çıkıntılı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Çeşitli yetişme ortamlarında; 0-1800 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Nisan.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Esansı kasılmaları giderici, aromatzandır (Yıldırım, 1991). Badem yağı dâhilen müşhil, haricen yumuşatıcı ve yara iyi edici olarak kullanılır. Haricen yara ve yarıklara sürülür (Baytop, 1999). Tohumlarından elde edilen yağ yumuşatıcı, kurt düşürücü, müşhil, yara iyi edici olarak kullanılır. Taze meyve kabuğu boğaz ağrılarına iyi gelir. Meyveleri taze ve kuru olarak yenir. (Türkoğlu, 2000). Acı badem içi kavrulur, dövülür ve yaralara ekilir. Pişiklere de iyi gelir. Çok yakar ama yarayı çok çabuk iyileştirir (Ertuğ, 2002). Badem ağacının akması sıcak suda eritilip içilince böbrek taşı düşürür. Yemeklerden önce 1-2 tane acı badem yenirse şekeri düşürür (Ertuğ vd., 2004; Ertuğ ve Tümen, 2004).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Badem, badem ağacı, çağla ağacı, payam, payam ağacı (Ertuğ, 2000; Keskin ve Alpınar, 2002; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Bahev.

Yöresel Kullanımı: Tatlı badem tohumları kuvvetli bir besindir. Öksürüğü azaltır ve balgam söktürür.

4.1.1.10. Baldırıkara (*Adiantum capillus-veneris* L. - Pteridaceae)

Rizomlu eğreltiler. Gövde 10-40 cm uzunluğunda, parlak morumsu siyah. Yapraklar bipennat; foliol lopları yelpaze biçiminde, dikotom damarlı, kuneat, tepede alt yüze doğru kıvrık ve bu kıvrımlarda soruslar yer alır; foliol sapı parlak morumsu-siyah.

Yetiştığı Yer: Akarsu ve dere kenarları.

Sporlanma Zamanı: Ocak-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Toprak üstü kısımlarının infüzyonu bal ile tatlandırılarak balgam söktürücü ve öksürük kesici olarak solunum sistemi hastalıklarda kullanılır (Baytop, 1999). Sadece yaprakları böbrek taşlarını düşürmede; toprak üstü kısımları ise barsak yaralarını iyileştirmede ve iştah açıcı olarak kullanılır (Özçelik vd., 1990). Yaprakları ishal durdurucu olarak kullanılır (Ertuğ, 1999). Süs ve dekoratif özelliklere sahip bir bitkidir. Yapraklar akrep sokmasına karşı kullanılır. Yapraklarından elde edilen meyve suyu ekspektoran özellikte olup diüretik olarak kullanılır (İkbal ve Hamayun, 2005). Toprak üstü kısımları doğum sırasında rahim kaslarının daha hızlı ve fazla kasılması için kullanılır (Pieroni ve Quave, 2005). Bitkiden hazırlanan dekoksiyon, dâhilen idrar yollarını açıcı ve idrar arttırıcı olarak kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Baldırıkara, fatmasaçı, ishalotu, karabacak (Baytop, 1994), altıparmakotu (Koçak, 1999), prifatmay (Özçelik vd., 1990).

Yöresel İsmi: Gia zava.

Yöresel Kullanımı: Balgam söktürücü ve öksürük kesici olarak kullanılır.

4.1.1.11. Biberiye (*Rosmarinus officinalis* L. - Lamiaceae)

Dallar yükselici veya dik, 50 cm'ye kadar uzunlukta. Yapraklar 10–25 x 1(-4) mm, üstte koyu yeşil, ruguloz ve piloz, altta beyaz tomentoz. Pedunküller ve pediseller beyaz yıldız–tomentoz. Kaliks 3–4.5 mm, yarısına kadar parçalı, beyaz–tomentoz, meyve halindeyken büyür, belirgin damarlı ve çıplak hale gelir. Korolla soluk mavi, 8–12 mm. Merikarplar kahverengi (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Orman açıklıkları, taşlık, kayalık yerler.

Çiçeklenme Zamanı: Şubat-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Başlıca dolaşım sistemini ve sinir sistemini aktive edici özelliği vardır. Bu sebeple yaşlılarda damar sertliğine bağlı hafıza zayıflıklarında başarı ile kullanılır. Hazım ettirici, safra arttırıcı, idrar söktürücü olarak dâhilen, haricen ise cerahatli yaraların tedavisinde kullanılır (Baytop, 1999). Bitkinin toprak üstü kısımlarından hazırlanan lapa incinmiş veya burkulmuş ayak bileğine sarılarak haricen kullanılabilir (Tümen ve Sekendiz, 1989). Bitkinin soğuk algınlığı tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Bulut ve Tuzlacı, 2006; Emre, 2003). Bitkinin kolesterolü düşürmek amacıyla kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Tuzlacı, 2006). Hazmı kolaylaştırıcı (Başer vd., 1986; Bulut ve Tuzlacı, 2006; Kültür, 2007; Sadıkoğlu, 2003; Tuzlacı, 2006), sindirim sistemi rahatsızlıklarının giderilmesinde (Emre, 2003), mide ülseri tedavisinde (Tuzlacı, 2006), iştah açıcı olarak (Kültür, 2007), ishal kesici olarak (Başer vd., 1986; Bulut ve Tuzlacı, 2006), diüretik olarak (Başer vd., 1986; Bulut ve Tuzlacı, 2006), romatizma tedavisinde (Çubukçu vd., 1994; Tuzlacı, 2006), antiseptik olarak (Sadıkoğlu, 2003), yara tedavisinde (Tümen vd., 2006), yüksek tansiyona karşı (Kültür, 2007; Tümen ve Sekendiz, 1990), vazodilatör olarak (Kültür, 2007), karaciğer rahatsızlıklarının giderilmesinde (Başer vd., 2006; Tuzlacı, 2006), sarılığa karşı (Çubukçu vd., 1994), kan şekerini düşürmek amacıyla (Tümen ve Sekendiz, 1990), kansızlığa karşı (Tuzlacı, 2006), migren tedavisinde (Tuzlacı, 2006), astım tedavisinde (Tuzlacı, 2006) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Ak püren, ak pürün, beyaz püren, biberiye, kara biber, kuşdili, püren, zeytin çiçeği (Kültür, 2007; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Jaterk

Yöresel Kullanımı: Çayı vücuda zindelik ve kuvvet verir. Haricen basit yaraları iyileştirici olarak kullanılır.

4.1.1.12. Büyük Isırgan (*Urtica dioica* L. – Urticaceae)

Yaygın köklü, 30–150 cm uzunluğunda, çok yıllık otlar. Yapraklar genişçe ovattan darca lanseolata kadar değişen şekillerde, 4–11 x 3–10 cm boyutlarında, kenarlar keskin ve kabaca dentat, akuminat. Dioik. Erkek ve dişi çiçek kurulu birbirine benzer şekilde, yaklaşık 8 cm'ye kadar uzunlukta, çok dallanmış. Dişi çiçekler belirgin, morumsu, fırça şeklinde stigmalı; periant segmentlerinin içteki çifti olgunlukta

yaklaşık 1.5 mm'ye kadar büyüme gösterir, ovat, tüm yüzeyi üzerinde piloz (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Yerleşim alanları çevresi, ormanlık alanlar, gölge dere yatakları, nehir kenarları; 300-2700 m.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-07-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yaprakları kan pıhtılaştırıcı, ağrı kesici olarak bilinir. Ayrıca yaprakları romatizma ve cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır (Özçelik vd., 1990; Öztürk ve Özçelik, 1991; Bisset ve Wichtl 1994; Baytop, 1994; Erol, 1995). Isırgan tohumlarının yörede deniz aygırı diye isimlendirilen çok küçük bir balıkla hazırlanan macunu kanser tedavisinde kullanılmaktadır (Melikoğlu, 1987). Yaprak lapası boyuna vurularak ani burun kanamalarını keserek, ebegümece ile pişirilen yapraklar mide ülserine, bitkinin dekoksasyonu antiromatizmal, yapraklar pişirilip yenerek kalp hastalıklarına karşı kullanılır (Keklik, 1990). Köklerin dekoksasyonu mayasıyla karşı dâhilen kullanılır (Saçlı, 1996). Toprak üstü kısımları mide kanserine, romatizmaya, hemoroide ve akciğer rahatsızlıklarına karşı kullanılır (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996). Melendiz (Aksaray) bölgesinde yenilebilir bir bitkidir (Ertuğ, 1997). Bitkinin dekoksasyonu dâhilen mantar hastalıkları, sedef, prostat, tohumlar bal ve tereyağı ile karıştırılarak akciğer hastalıklarında, bitkinin dekoksasyonu tenya düşürücü olarak kullanılır (Fenercioğlu, 1997). Romatizma, prostat hiperplazisi, egzama, kanser, diyabet tedavisinde ve Kahramanmaraş yöresinde toprak üstü kısımlarından hemoroit tedavisinde yararlanılmaktadır, ancak bitkinin ödem ve enflamasyona neden olduğu da bilinmektedir (Akbat ve Başaran, 1997). Ezilen yapraklar kan dindirici olarak, tohumların infüzyonu hemoroid tedavisinde, taze yapraklar bal ile karıştırılarak dâhilen ülser, romatizma ve eklem ağrılarında, tohumların suda kaynatılmasıyla oluşan buhar ile burun kanamalarının önlenmesinde kullanılır (Eryaşar, 1998). Yaprakları ve kökleri yılan sokmalarına karşı kullanılır (Ertuğ, 1999). Mide - barsak yolundaki gaz sancısı için kaynatılıp soğutulmuş suyu içilir. İdrar yolu hastalıklarında, iltihaplanmalarında (sistit), altını ıslatan çocuklarda, böbrek taşlarını

düşürmede toprak üstü kısmı kaynatılarak elde edilen suyu soğutulduktan sonra içilir. Soğuk algınlığında topraküstü kısmının dekoksasyonu içilir, boğaz ağrısı için gargara yapılır. Egzamalarda toprak üstü kısımlarının dekoksasyonu içilir. Basur için kaynatılıp içilir. Basur için bal ile macun yapılarak yenir. Çocuğu olmayan kadınlar ısırganın kaynatılarak elde edilen sıcak suyunun buharına oturtulur. Bu yöntem kadınlarda sistitte de kullanılır. Toprak üstü kısmı doğranır, arpa unu ve inek sütü ile pişirildikten sonra ciltte oluşan iltihaplı yaralara ve egzamaya sarılır. Toprak üstü kısmı doğranır, ebegümece ve nohut bitkisi ile dövülür, çibana iltihabı azaltmak için sarılır. Toprak üstü kısmı kaynatılarak elde edilen suyu nefes darlığına karşı içilir (Koçak, 1999). Yapraklar tedavi ve yiyecek amaçlı olarak kullanılır. Genç yapraklar kaynatılarak çayı romatizmaya karşı içilir (Ertuğ, 2000). Tüm bitki çiğ olarak salata şeklinde tüketilir. Tüm bitki dekoksasyonu; saç dökülmelerine, nefes darlığına, diyabete, kansere, böbrek rahatsızlıklarına, karaciğer rahatsızlıklarına, kemik erimesine, romatizmaya, damar tıkanıklıklarına, kadın hastalıklarına, el ve ayak parmaklıklarında oluşan mantarlaşmaya karşı kullanılır (Şimşek vd., 2002). Kadınların aybaşı kanı çok olursa yapraklar haşlanıp suyu içilir. Yaprakları iltihaplı şişliklere 15 dakika kadar taze ot sarılır, sarı su akar ağrı ve şişi geçirir (Ertuğ, 2003). Kökleri sütlü lapa içinde dâhilen kas gevşetici olarak kullanılır. Tohumlarının dekoksasyonu dâhilen hemoroide karşı kullanılır. Yapraklarının dekoksasyonu dâhilen kadınların kısırlıklarını gidermek için kullanılır (Ezer ve Avcı, 2004). Yaprak dekoksasyonu romatizma için alınır. Meyvelerinden hazırlanan dekoksasyon, sabah akşam birer kahve fincanı dolusu içilerek, hemoroidlere karşı kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Taze yapraklarından kavru olarak hazırlanan yemek, kansızlığa karşı kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, yemeklerden önce içilerek, mide rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılır. Ezilen yaprakları, haricen, kan dindirici olarak kullanılır. Taze meyvelerinden hazırlanan infüzyon, dâhilen, hemoroidlere karşı kullanılır. Genç taze yapraklar, ufalanıp balla karıştırıldıktan sonra dâhilen ülser tedavisinde kullanılır. Genç taze yapraklarından hazırlanan dekoksasyon içinde vücudun ağırlı kısmı bir müddet beklettirilip, bu banyodan sonra kaynatılan yapraklar, aynı ağırlı kısma bir bezle sarılarak, romatizma tedavisinde ve eklem ağrıların giderilmesinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan infüzyon dâhilen kanser tedavisinde kullanılır. Yaprakları, irmik ve kepekli un ile birlikte yoğrulup, haricen, kırık, çıkık tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon,

sabahları aç karnına 1 bardak dolusu içilerek, idrar söktürücü olarak kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksion, günde 1-2 bardak dolusu içilerek, iltihaplı böbrek hastalıkları tedavisinde kullanılır. Meyveleri, kurutulup, toz haline getirildikten sonra, bal ile karıştırılarak, aç karnına 1 tatlı kaşığı kadar yutularak, kanser tedavisine kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksion, sabah akşam birer bardak dolusu içilerek, prostat hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Yaprakları haşlanarak, haricen, vücuttaki berelerin tedavisinde kullanılır. Köklerinden hazırlanan dekoksion, dâhilen, terme ve egzama gibi deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Bitkinin toprak üstü kısımlarından yapılan yemeği, siyatik tedavisinde kullanılır. İlkbaharda toplanan bitkinin toprak üstü kısımları, soğan, yağ ve su ile pişirildikten sonra, dahilen, güneş ve soğuk alerjilerine karşı kullanılır. Bitkinin toprak üstü kısımlarının suda kaynatılmasıyla oluşan buharı mayasıl tedavisinde kullanılır. Bitkinin toprak üstü kısımları bacakları kuvvetlendirmek için cilde sürülür (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Gaz gazenk.

Yöresel Kullanımı: Yaş veya kuru yapraklar çay olarak içilir. İdrar söktürücüdür. Böbrekteki kumları dökmek için tavsiye edilir. Tohumları kanser tedavisinde doğrudan veya çoğunluk balla karıştırılarak kullanılır. Bağışıklık sistemini güçlendirici olduğu belirtilmektedir.

4.1.1.13. Ceviz (*Juglans regia* L.- Juglandaceae)

Geniş, yuvarlak taçlı, 25–30 m' ye kadar uzunlukta ağaçlar. Gövde 1.5 (-2.5) m' ye kadar genişlikte, gümüşi-gri, düz kabuklu. Yapraklar 22–35 cm; folioller 5–9 (-11) adet, eliptikten obovata kadar değişen şekillerde veya oblong–ovat, akut veya akuminat, tam, altta damar koltuklarındaki tüy demetleri dışında çıplak (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yerler: Ormanlık alanlar, akarsu kenarları, taşlık, kayalık yerler; 0-1550 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: İlbahar ve yazın tomurcuklar; kabuk ve yapraklar ve meyveler sonbaharda toplanarak gölgede kurutulur. İçindeki tanen ve uçucu yağlar kabız edici, kuvvet verici, kan temizleyici, safra arttırıcı, yapraklar şeker düşürücü, iştah arttırıcı, antiseptik, saç kuvvetlendirici, sivilce, anjin (gargara), boyama (saç, yün, kumaş), bit, pire, böcek kaçırmaya yarar. Ağaç yapraklı iken karbon siyanür gazı üretir. Ağaç altında uzun süre durulmamalıdır. Meyveler, iştah açıcı, kabız, kan şekerini düşürücü ve kuvvet verici olarak kullanılır (Baytop, 1999). Olgunlaşmış meyveler dâhilen guatr tedavisinde 1 adet yenir (Erol, 1995). Yaprakları egzamaya karşı, tohumları guatra, yaprak ve meyveleri saç dökülmelerine karşı ve gövde kabuğu kabızlığa karşı kullanılır (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996). Yapraklar taze olarak bacaklara sarılıp, romatizma ağrılarının giderilmesinde, meyvenin içinde tohumların bağlı olduğu kısımlardan hazırlanan dekoksasyon kemik erimesi tedavisinde kullanılır (Fenercioğlu, 1997). Meyvelerin yeşil kabuğu suda kaynatılır, süzülen suyu ile kına yoğrularak boyamada kullanılır. Meyvelerin yeşil kabuğu dövülüp romatizma hastalığında dizlere sarılır. Olgunlaşmamış meyveleri mayasıl için yenir. Yaprığın lapası ayak parmakları aralarında oluşan mantara sarılır (Koçak, 1999). Yeşil haldeki meyveler akrep sokmalarına karşı kullanılır (Ertuğ, 1999). Kanamaları durdurmak için taze yaprakları kullanılır (Özgökçe ve Özçelik, 2004). Yaprakların dekoksasyonu güneş çarpmasına karşı haricen ve kan dindirici olarak kullanılır (Ezer ve Avcı, 2004). Meyve dekoksasyonu damar sertliklerine karşı kullanılır ve kolesterolü düzenler (Ezer ve Arısan, 2006).

Yöresel İsmi: Geez.

Yöresel Kullanımı: Meyve dekoksasyonu damar sertliklerine karşı kullanılır ve kolesterolü düzenler. Gövde kabuklarından hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Genç sürgünlerinden hazırlanan dekoksasyon, bir beze emdirildikten sonra, bu bez ağırlı bölgeye sarılıp, romatizma ağrılarının giderilmesinde kullanılır.

4.1.1.14. Çemen (*Trigonella foenum-graecum* L. – Fabaceae)

Seyrekçe pubesent veya az çok çıplak, tabandan dallanan bitkiler. Gövdeler dik, 10-50 cm uzunlukta. Stipulalar üçgenimsi-lanseolat, akuminat, tam. Folioller obovattan oblanceolata kadar değişen şekillerde, dentat veya bazen derin dişli, 10-30 x 5-15

mm boyutlarında. Pedunkul yok. Çiçekler yaprak koltuklarında 1-2 adet. Kaliks tüpsü, 7-8 mm; dişler lanseolat-linear, tüp kadar uzunlukta. Korolla sarımsı-beyaz, bazen hafifçe leylak renginde, 12-18 mm. Legümen silindirik veya az çok basık, linear, düz veya biraz kıvrık, uzunlamasına ağımsı damarlı, tohum taşıyan kısım 5-11 x 0.3-0.5 cm boyutlarında, çoğunlukla çıplak, 1-3.5 cm uzunluktaki gagaya doğru gittikçe daralır. Tohumlar 10-20, oblong, 3-4 x 2-3 mm boyutlarında, küçük tüberküllü (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Yol kenarlarında.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-07-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Bitkinin tamamı kaynatılarak sterilize edici olarak kullanılır (Ertuğ, 2000). Taze bitki doğrudan yaralı yere konularak veya kurutulmuş bitki toz haline getirildikten sonra, yara üzerine ekilerek, yara tedavisinde kullanılır (Tuzlacı, 2006). Eski devirlerde özellikle arap ülkelerinde cinsel gücü arttırıcı, cesaretlendirici ve kuvvet verici olarak kullanıldığı bilinmektedir. Müsilaj sebebiyle göğüs yumuşatıcı etkisi vardır (Asımgil, 1994).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Boy otu, buyotu, çemen otu (Çubukçu ve Özhatay, 1987; Ertuğ, 2000; Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Feonum – Helba.

Yöresel Kullanımı: Yara tedavisinde kullanılır.

4.1.1.15. Dereotu (*Anethum graveolens* L. – Apiaceae)

Genellikle tek yıllık bir bitki olup, gövde yeşil renkli, uzun, boyuna çizgili ve içi boştur. Bitkinin boyu 30-120 cm arasında değişmesine rağmen, ortalama 50 cm'ye kadar uzar. Doğal ve kültür formları birbirine oldukça benzerdir. Yaprakları çok ince, filiform, genişliği 1 mm'den az ve koyu yeşil renklidir. Alt yapraklar saplı, üst yapraklar sapsızdır. Bitki tek bir gövdeye bağlı tepe kısmı şemsiye şeklinde çiçekle son bulur. Daha sonra gelişme dönemine bağlı olarak ikincil ve daha fazla şemsiye

oluşur. Çiçekler sarı renkli ve hermafrodit olup, çiçek durumu umbelladır ve ortalama çapı 20 cm olan büyük salkımlar teşkil etmiş durumdadır. Meyvalar oval veya eliptik, şizokarp tipinde, çift karpelli, ortalama 5 mm çapında ve kahverengimsidir, ucu sivridir ve muhtemelen çok küçük olması nedeniyle, çoğunlukla tohum olarak algılanmaktadır (Tanker ve ark, 1998).

Yetiştigi Yer: Yol kenarları veya tarlalarda kültür olarak.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-20, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Meyvalardan hazırlanan infüzyon yatıştırıcı, gaz söktürücü ve hazmettirici olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999). İştah açar, hazmı kolaylaştırır, barsak gazlarını giderir ve hafif teskin edicidir. Hemoroid tedavisinde kullanılır (Asimgil, 1994).

Yöresel İsmi: Sebet.

Yöresel Kullanımı: Yatıştırıcı ve hazmettirici olarak kullanılır.

4.1.1.16. Devedikeni (*Carduus marianus* L. - Asteraceae)

30-100 cm. yükseklikte, gövdesi köşeli, seyrek tüylü, 1-2 yıllık otsu bir bitkidir. Yapraklar soluk yeşil renkli, beyaz damarlı, kenarları derin dişli ve dikenli. Çiçekler baş şeklinde bir arada, mor (nadiren beyaz) renkli, Meyve 7 mm uzunlukta esmer renkli, uç kısımda 15 mm kadar düşücü ve beyaz renkli bir tüy demeti bulunur (Baytop, 1999).

Yetiştigi Yer: Yol ve tarla kenarları.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Bamarne, 37° 7' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-04-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Toprak üstü kısmının infüzyonu idrar arttırıcı, ateş düşürücü, romatizma ağrılarını azaltıcı, yatıştırıcı ve iştah açıcı olarak

etkilidir. Meyvelerinin dekoksasyonu karaciğer hastalıklarına karşı ve safra arttırıcı olarak kullanılır (Baytop,1999).

Yöresel İsmi: Kereng – Kenger.

Yöresel Kullanımı: Karaciğer zehirlenmelerinde ve safra taşlarını gidermede kullanılır.

4.1.1.17. Domates (*Solanum lycopersicum* L. – Solanaceae)

Otsu, tek yıllık, çalı veya dik şekilde gelişir, 60 cm den 10 metreye kadar boylanabilir. Kazık kök (20-50 cm)+ yan kökler + kılcal kökler' den oluşur. 1.5 m derinliğe ulaşabilir. Derin köklüdür. Başlangıçta yuvarlak, bitki yaşlandıkça köşeli kesite sahiptir. Tüylüdür. Yaprak bileşik yapraktır. 2-3 veya 8 adet yaprakçığın birleşmesinden oluşur. Yaprakçıklar saplı ve şekilsiz loplara sahiptir. Kenarları dişlidir. Yapraklar tüyle kaplıdır. Alt yüzde tüylülük daha fazladır. Yaprak uzunluğu 10- 50 cm arasındadır. Yapraklar gövde üzerinde almaçlı olarak dizilmiştir. Yapraklar koyu yeşil ve tonları, alt yüz mavimsi yeşil, üst yüz koyu yeşil renktedir. Çiçekler salkım şeklindedir. İlk çiçek salkımı 6-7. boğumdan sonra veya 2-3. boğumdan sonra oluşur. Bir çiçek salkımında 4-20 adet çiçek bulunur (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Tarlalarda kültür olarak.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Kanser, kalp ve damar hastalıklarını önleyici etkiye sahiptir.

Yöresel İsmi: Bajan Sork.

Yöresel Kullanımı: Mide ve bağırsakların düzenli çalışmasına yardımcı olur ve kabızlığı giderir.

4.1.1.18. Fesleğen (*Ocimum basilicum* L. - Lamiaceae)

Tek yıllık otsulardır. Gövdeleri dallanmış veya dik 10- 100 cm yükseklikte çiçekli dallı, kısa tüylü veya yarı çıplak. Yapraklar ovattan lanseolata kadar, 25-70x 13-25 mm, genellikle çok az derecede hafif dentat, yarı tüysüz. Salgı tüyleri kuvvetli kokulu, grimsi yeşil uzun saplı. Çiçekli yaprakları brakteye benzer, genişçe ovat, aküminat nadiren kaliksten fazladır. Genellikle mor renklidir. Vertisillatlar 6 çiçeklidir. Kaliks çiçekte 3–4mm meyvada 7–8 mm. Korolla beyaz ya da pembe 7–8 mm. Stamenler yaklaşık 6–6,5 mm. Stillus 12mm (Tümen ve Sekendiz, 1989).

Yetiştirildiği Yer: Tarla ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Temmuz-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yatıştırıcı, midevi idrar artırıcı gaz söktürücü ağız ve boğaz iltihaplarında kullanılmaktadır. Ayrıca yemeklerde baharat olarak da kullanımı yaygındır (Baytop, 1999). Şeker hastalığında bitkinin dekoksasyonu ile hazırlanan çaylar içilir. Taze bitkinin herbası çıkarılarak iltihaplı bölgelere sürülebilir. %1-2 lik infüzyon dahilen 2-3 bardak içilerek kullanılır (Tümen ve Sekendiz, 1989).

Yöresel İsmi: Gul Rehan.

Yöresel Kullanılışı: Ağız ve boğaz iltihaplarında kaynatılarak gargara yapılır.

4.1.1.19. Gebre Otu (*Capparis spinosa* L. - Capparaceae)

Bu türler beyaz çiçekli, dikenli, genellikle yere yatık çalı görünüşünde bitkilerdir. Sarmaşık gibi bir gövdesi vardır. Gövde yatık ve biraz tüylüdür. Kaliks-korolla dört parçalı, stamen çok sayıdadır. Ginofor uzundur. Meyveleri erik büyüklüğünde karpuz görünümlüdür. İçinde pek çok tohum bulundurur.

Yetiştirildiği Yer: Ekili alan yakını boş alanlar, kirli ve kalkerli topraklar, yol kenarları.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Nisan.

Nereden Toplandığı: Duhok-Bamarne, 37° 7' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-06-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Çiçek tomurcukları, meyvesi ve kök kabuğu idrar söktürücü, kabız giderici ve kuvvet verici olarak kullanılır (Baytop, 1999). Meyveleri göz hastalıklarında gözü kuvvetlendirici olarak kullanılır (Tuzlacı, 1977). Meyveleri dahilen baş ağrılarını dindirmede ve basur hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır (Özçelik vd., 1990). Meyveleri göz hastalıklarında infüzyonu afrodisyak olarak kullanılır (Çubukçu, 1994). Termiye'ye çok iyi gelir. Kaşıntı gidermek için yaprakları ezilir, kaşınan bölgeye sürülür (Ertuğ, 2002). Bitkinin toprak üstü kısımlarından hazırlanan dekoksiyon, 1 çay bardağı dolusu kadar içilerek, sakinleştirici olarak kullanılır. Meyveleri, doğrudan veya turşusu yapıp yenilerek, afrodisyak olarak kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Kapar.

Yöresel Kullanımı: Çiçek tomurcukları, meyvesi ve kök kabuğu idrar söktürücü, kabız giderici ve kuvvet verici olarak kullanılır. Yaprakları salataya katılır. Meyveleri, doğrudan veya turşusu yapıp yenilerek, afrodisyak olarak kullanılır.

4.1.1.20. Gelincik (*Papaver rhoeas* L. - Papaveraceae)

Tek veya çok yıllık beyaz sütlü 20–90 cm 'lik otsulardır. Yapraklar değişken çoğunlukla pinnatifit veya pinnatisect, segmentler dentat, uç segment lanseolat ve yan segmentlerden çok uzun. Çiçek durumu sapları yayık – hirsut nadiren basık hirsut. Petaller kırmızıdan fes rengine kadar değişen renklerde, nadiren beyaz, tabanda lekeli veya lekesiz. Kapsül tüysüz küre şeklinde veya hemen hemen küremsi, tabanlarda yuvarlak. Disk düz en çok 18 stigmalı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Tarlalar, ekilmemiş tarlalık alanlar, çayırılık alanlar; 0-1400 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürlerde Geçen Tıbbi Özellikleri: Çiçeklerden hazırlanan şurubun kullanımı yaygındır. Öksürük kesici, göğüs yumuşatıcı hafif uyutucu özelliklere sahiptir. Nezle, grip ve bronşit gibi rahatsızlıklarda kullanımlar kayıtlıdır (Baytop, 1999). Çiçek kısımları yenilmekte ve tohumları ishale karşı kullanılmaktadır (Özçelik vd., 1990). Tohumları diş ağrılarına karşı kullanılır (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996). Petallerinden hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, göğüs yumuşatıcı olarak nezle, bronşit ve soğuk algınlığı tedavisinde ve öksürüğe karşı kullanılır. Petalleri, bal ile karıştırılıp macun haline getirildikten sonra, dâhilen, uykusuzluğa karşı kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon, dâhilen, ateş düşürücü olarak kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan dekoksasyon buharı, inhalasyon yoluyla, astım tedavisinde kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon dâhilen ishale karşı kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan dekoksasyon, çocukların ağız içi yaralarının tedavisinde kullanılır. Çiçek tomurcukları veya petallerden su ve şeker katılarak hazırlanan şurup kuvvet verici ve kan yapıcı olarak kullanılır. Yapraklarından kavruarak hazırlanan yemek, sarılık tedavisinde kullanılır. Petalleri, *Origanum vulgare subsp. hirtum* yaprakları birlikte kaynatıldıktan sonra, haricen, bebeklerin karın ağrısının giderilmesinde kullanılır. Petallerinden, *Spinacia oleraceae* ve *Malva nicaeensis* yaprakları katılarak yapılan yemek, kan yapıcı, koruyucu ve vücut direncini arttırıcı olarak kullanılır. Petallerinin *Urtica dioica* yaprakları ile birlikte hazırlanan dekoksasyonu dâhilen koruyucu ve vücut direncini arttırıcı olarak kullanılır. Bitkinin genç sürgünlerinden hazırlanan yemek, yatıştırıcı olarak kullanılır. Köklerinden hazırlanan dekoksasyon dâhilen (Sabahları aç karnına), bağırsak solucanlarına karşı kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon dâhilen öksürük kesici olarak kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon dâhilen çocukların gece işemelerine karşı kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon dâhilen antispazmotik (spazma giderici) olarak ve aritmiye karşı kullanılır. Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon, dâhilen, kadınlarda menstrüasyon düzenleyici olarak kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Gul Nessian.

Yöresel Kullanımı: Şurubu öksürük kesici ve göğsü yumuşatıcı olduğundan nezle bronşit gibi rahatsızlıklarda kullanılır.

4.1.1.21. Hıyar (*Cucumis sativus* L. – Cucurbitaceae)

Hıyarın, sarılgan özellikteki ince yapılı ve boğumlu gövdesi, beş köşeli ya da 3-5 loplu tüylü yaprakları ve yaprakların koltuğundan çıkan tek eşeyli sarı çiçekleri vardır. Kimi zaman dikenli, parlak yeşil renkli bir kabukla örtülü ince uzun ve silindirimsi meyvelerinin içinde çok sayıda tohum bulunur.

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Kurt düşürücü olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1999). Salatalık, yüksek ateşi düşürür, iltihaplı hastalıkları yumuşatır ve ağrı giderici özelliklere sahiptir. Salatalık, öksürüğe iyi gelen, idrar söktüren ve mide suyu salgılanmasına yardım eden, nazik, gevşetici ve uyuşturan bir bitkidir (Nadirova, 2000).

Yöresel İsmi: Xeyar.

Yöresel Kullanımı: Bağırsakları yumuşatır ve kabızlığı giderir. Basura iyi gelir.

4.1.1.22. Karadut (*Morus nigra* L. – Moraceae)

15 m'ye kadar uzunlukta, çıplak sürgünlü ağaçlar. Yapraklar ovat veya genişçe ovat, 6–10(-18) cm, akut veya kısaca akuminat, tabanda yuvarlak veya yamukça kordat, tam, loblu veya sinuat, krenat–dentat, ince, yumuşak, çoğunlukla her iki yüzünde çıplak, fakat alt yüzde damar koltuklarında tüy demetleri var. Yaprak sapı 1-3.5(-4) cm. Pedunkul yaklaşık meyve boyunda. Meyve 1–2.5 cm, beyaz, pembemsi veya morumsu (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştirildiği Yer: Park ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-06-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Kurt düşürücü (Kök, gövde, kabukları), meyve usaresi gargara, yapraklar idrar söktürücü olarak kullanılır (Baytop, 1963). Meyveler hipoglisemik olarak, anemide kullanılır (Yeşilada vd., 1995). Meyve şurubu şeker ile alınarak gut hastalığı tedavisinde kullanılır (Tabata vd., 1993). Yapraklar su ile kaynatılarak nefes darlığı için içilir. Meyveleri kurutulur, su ile kaynatılarak kan şekerini düşürücü olarak içilir. Yapraklarından yemek yapılır, meyveleri yenir. Meyveleri çocukların ağızında oluşan pamukçuk için sıkılıp damlatılarak kullanılır (Koçak, 1999). Böbrek taşında karadut yaprağı haşlanıp suyu içilir. Meyvelerinden elde edilen şurup bebeklerin ağız yaralarında kullanılır (Ertuğ vd., 2004; Ertuğ ve Tümen, 2004). Meyvelerinden hazırlanan şurup boğaz ağrıları için içilir. (Ezer ve Arısan, 2006). Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, tok karnına içilerek, kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır. Meyvelerinden hazırlanan reçel dâhilen kansızlığa karşı kullanılır. Meyvelerinin suyu, haricen, bebeklerde görülen pamukçuğa karşı kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, sabahları aç karnına 1 fincan dolusu içilerek, kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır. Dallarının kabuklarından hazırlanan dekoksasyon, sabahları aç karnına 1 çay bardağı dolusu içilerek idrar yolları hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Dal kabuklarının kuşburnu dal kabukları ile birlikte hazırlanan dekoksasyonu, sabahları aç karnına 1 fincan dolusu içilerek, cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Meyve suyu, gargara yapılarak, ağız hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Meyveleri kansere karşı yenir ve dâhilen bağırsak solucanı ve tenya düşürücü olarak kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Tee reş.

Yöresel Kullanımı: Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, sabahları aç karnına 1 fincan dolusu içilerek, kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır. Reçeli yapılarak kansızlığa karşı kullanılır.

4.1.1.23. Karpuz (*Citrullus lanatus* (Thunb.) Matsum. & Nakai - Cucurbitaceae)

Tek yıllık, sürünücü, otsu, yumuşak tüylü ve sarı çiçekli bir kültür bitkisidir (Baytop, 1999).

Yetiştigi Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-09-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Meyvasının idrar arttırıcı, tohumların ise yumuşatıcı bir etkisi bulunmaktadır (Baytop, 1999).

Yöresel İsmi: Zebeş – Şety.

Yöresel Kullanımı: Karpuz çekirdeği bağırsak parazitlerine karşı kanamayı durdurmak için kullanılır.

4.1.1.24. Kereviz (*Apium graveolens* L. – Apiaceae)

30-100 cm boyunda, tüysüz, iki yıllık otlar. Gövde köşeli, derin oluklu. Yapraklar parçalı, 3-5 foliollü. Folioller saplı, deltat-rombik 10-30 x 7-35 mm, genellikle loblu ya da serrat-krenat. Çiçek durumu umbella; saplı ya da sapsız, 4-12 ışınlı ve ışınlar birbirine eşit değil; 1-7 cm, brakte ve brakteol yok; her kısmi çiçek durumu 15-20 çiçek taşır, korolla beyaz. Meyve şizokarp (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Sahile yakın ovalar, çalılıklar.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-09-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Midevi, idrar arttırıcı, sakinleştirici ve kuvvet verici (Grieve ve Leyel, 1998). Böbrek iltihaplarında kullanılması uygun değildir, iltihabı arttırabilir. Ayrıca meyvedeki furanocoumarinlerin UV ışığıyla kombinasyonunun deride alerjik reaksiyonlar oluşturduğu kayıtlıdır (Bisset ve Wichtl, 1994). Gaz söktürücü, idrar arttırıcı ve uyarıcı olarak kullanılır (Baytop, 1999). Kök, yaprak ve meyveleri idrar arttırıcı, tohumları midevi, gaz giderici, safra arttırıcı ve adet söktürücü olarak (Boulos, 1983); kalp kuvvetlendirici ve böbrek hastalıklarında (Jouad vd., 2001); barsak rahatsızlıklarında (Scherrer vd., 2005) kullanılır.

Yöresel İsmi: Kerfs.

Yöresel Kullanımı: Kökü kaynatılarak, karın şişmesinde, kabızlıkta ve idrar söktürmede kullanılır.

4.1.1.25. Kızılçam (*Pinus brutia* Ten. – Pinaceae)

25 m'ye kadar uzunlukta ağaçlar. Genç sürgünler çıplak, ilk yılda çoğunlukla kızılımsı, daha sonra grimsi–kahverengi, nadiren hepsi grimsi. Tomurcuklar reçinesiz, pullar geri kıvrık ve saçaklı. Yapraklar 180 x 0.5–1.5 mm'ye kadar boyutlarında, soluk yeşil. Kozalaklar uzun, kahverengi, çoğunlukla ikiden fazla kozalak birlikte bulunur. Pullar çoğunlukla basık umbonat. Pedunküller çok kısa veya az çok yok. Kozalaklar dik veya yükselici, geri kıvrık değil (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Çeşitli yetiştirme ortamlarında karışık veya saf ormanlar halinde bulunur (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980; Tuzlacı, 2007).

Çiçeklenme Zamanı: Nisan.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Bitkinin mide ülseri tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Emre, 2003). Bitkinin ayak çatlak ve yarıklarının tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Duran, 1998; Tuzlacı, 2005). Mide ağrısının giderilmesinde (Abay ve Kılıç, 2001; Emre, 2003, Tuzlacı ve Eryaşar, 2001), karın ağrılarının giderilmesinde (Duran, 1998), barsak rahatsızlıklarının giderilmesinde (Abay ve Kılıç, 2001), ishale karşı (Başer vd., 1986), hemoroidlere karşı (Başer vd., 1986; Gürhan ve Ezer, 2004), ağrı kesici olarak (Duran, 1998), yatıştırıcı olarak (Duran, 1998), akciğer hastalıkları tedavisinde (Tuzlacı ve Erol, 1999), öksürük kesici olarak (Başer vd., 1986; Tuzlacı ve Erol, 1999), astım ve ses kısıklığının tedavisinde (Tuzlacı ve Erol, 1999), bronşit tedavisinde (Emre, 2003; Tuzlacı ve Erol, 1999), nefes darlığına karşı (Başer vd., 2006; Bulut ve Tuzlacı, 2006; Saçlı, 1996), soğuk algınlığı tedavisinde (Başer vd., 2006), balgam söktürücü olarak (Başer vd., 1986; Duran, 1998; Saçlı, 1996;), yılan sokmasına karşı (Tuzlacı, 2005), çıban tedavisinde (Sezik vd., 2001; Tuzlacı, 2006),

yara tedavisinde (Tuzlacı, 2006), kan temizleyici olarak (Başer vd., 1986), bel ağrısının giderilmesinde (Başer vd., 1986), antiseptik olarak (Sayar vd., 1995), diş çürümesine karşı (Tuzlacı ve Erol, 1999), ağız kokusuna karşı (Tuzlacı, 2006) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Andız çam, çam, kızılçam, işam, pür çam, şam (Sayar vd., 1995; Sezik vd., 2001; Alparslan, 2003; Alparslan ve Tuzlacı, 2006)

Yöresel İsmi: Kaj.

Yöresel Kullanımı: Çamsakızı mikrop öldürücü olduğundan solunum ve idrar yollarının mikrobik hastalıklarında antiseptik olarak kullanılır. Haricen ağrı kesici yakılarda kullanılır.

4.1.1.26. Limon (*Citrus limon* (L.) Burm.f. – Rutaceae)

Limon ağacı 3-5 m yükseklikte, kışın yapraklarını dökmeyen, beyaz çiçekli bir ağaçtır. Yaprakları 10-15 cm uzunluğunda 5-10 cm eninde eliptik şekilde kenarları çok hafif dişli veya kertikli, uca doğru sivrilen derimsi sertlikte, üst yüzeyi koyu ve alt yüzeyi açık yeşil renktedir. Çiçeklerinin beş adet beyaz renkte, dil şeklinde üzeri çizgili taç yaprakları vardır. Taç yaprakları kavrayan kupa yaprakları yeşilimsi mor veya leylaki renkte olabilir ve göbekte 15-20 adet sarımsı başlı beyaz saplı dölleme tozlukları ile ortada topuz başlı bir iğnesi bulunur (Baytop, 1999).

Yetiştigi Yer: Park ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Basheqa, 36° 21' 38" N, 45° 4' 23" E, 2013-09-28, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: İçerdiği pektin nedeniyle ishalde düzelme sağlayabilir, ağız kokularını giderir. Limon suyu, yorgunluk giderici, ferahlık verici, içerdiği C vitamini sebebiyle gribal enfeksiyonlara karşı dayanıklılık sağlayıcı etkilere sahiptir. Ayrıca haricen antiseptik etkili olduğundan, gargara halinde bademcik iltihaplarında uygulanan faydalı bir ilaçtır. Limon suyu ve kabuğunda bulunan C vitamini kemikleri, bağ dokuları, damarları ve diş etlerini kuvvetlendirir.

Damar sertliğini önlediği bildirilmektedir. Skorbüt hastalığının tedavisinde kullanılır. Yanıklarda iyileşmeyi destekler. Limon kabuğu iştah açıcı, hazmı kolaylaştırıcı, ferahlatıcı ve koku vericidir (Asımgil, 1994).

Yöresel İsmi: Lemon.

Yöresel Kullanımı: Meyvası değişik tadı sebebiyle salata, çorba gibi yiyecekleri tatlandırmak için kullanılır. Suyu ferahlık verici, yorgunluk giderici olarak içerdiği C vitamini sebebiyle gribal enfeksiyonlara karşı kullanılır.

4.1.1.27. Menengiç (*Pistacia terebinthus* L. – Anacardiaceae)

6 m'ye kadar uzunlukta çalılar veya küçük ağaçlar. Yapraklar düşücü, paripennat veya imparipennat, folioller (1-)2-4(-6) çift, ovat-oblong veya oblong-lanseolat, 3-7(-8) x 1.8-3(-4) cm boyutlarında, obtus, akut veya akuminat, mukronat, çıplak, üstte koyu yeşil, altta daha soluk renkte, ortadaki yaprakların uçtaki foliolü daima yandakilerden daha küçük veya küçük bir uzantıya indirgenmiş; yandaki folioller oblong-lanseolat, akuminat, yaprak ekseni kanatlı değil, çıplak. Meyveler panikula halinde, küresel veya genişçe obovat, 5-6 x 4-6 mm boyutlarında (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştirdiği Yer: Kayalık yamaçlar, maki, *Pinus brutia* ormanı.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Bamerne, 37° 7' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-08-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Sakızı dâhilen idrar ve solunum yolları antiseptiği, idrar söktürücü, kuvvet verici ve kahve olarak kullanılır (Baytop, 1999). Kökleri kaynatılır, ilk suyu atılır, ikinci suyu yara iyi edici olarak kullanılır (Tuzlacı, 1985). Olgun meyveleri ve çiçek durumları yenir. Yemeklere katılır ve kuvvet verici olarak tüketilir. Meyvelerinin yağı, sızılara, idrar yolu rahatsızlıklarına ve nezleye karşı kullanılmaktadır (Özçelik, 1987). Meyvelerinden yapılan bittim sabunu saç kepeklenmesine karşı kullanılmaktadır. Bittim sakızı ise mide rahatsızlıklarına iyi gelir (Öztürk ve Özçelik, 1991). Sakızı çiğnenerek mide ağrılarını giderir (Eryaşar, 1998). Sakızı alındıktan sonra iyice dövülür ve kalp rahatsızlığına ve sancularına

karşı çiğnenir (Arık, 2003). Bronşit ve saman nezlesinde meyveleri dövülür, çörek otu, bal ile karıştırılır, yenir ya da kahve gibi kavrulup içilir. Çitlenbik yaprağı kaynatılıp suyu arı sokmasının acısını alır (Ertuğ vd., 2004). Çiçekleri ve kökleri soğuk algınlığına ve gribe karşı kullanılır (Özgökçe ve Özçelik, 2004). Gövde çatlaklarından akan sakızı, çiğnenerek veya doğrudan yenilerek, romatizma ve nefes darlığı tedavisinde kullanılır. Gövde kabukları, suda kaynatılıp suyu ile banyo yapılarak, romatizma tedavisinde kullanılır. Yapraklı genç sürgünlerinden hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, prostat hastalıkları tedavisinde kullanılır. Akması (gövde yaralarından akan), haricen, el çatlaklarının tedavisinde kullanılır. Yaprakları elde ovuşturularak, çeşitli nedenlere bağlı olan ve ellerde görülen alerjinin tedavisinde kullanılır. Yapraklı genç dalları, ateşte ısıtıldıktan sonra, avuç içinde şişkinlik halinde beliren su toplamasını gidermek için avuca sürülür. Sakızı tavada yakılır, buharına gazlı pamuk tutulur, bu pamuk, şişlik olan yere konur ve şişlik giderici olarak kullanılır. Yaprakları, kaynatıldıktan sonra, göğüs üstüne konularak, bronşit tedavisinde kullanılır. Kökleri kaynatılıp ilk suyu atıldıktan sonra bu köklerin ikinci kaynatma suyu, dâhilen, yara iyileştirici olarak kullanılır. Meyveleri, dövüldükten sonra doğrudan yenilerek, ağız yaralarının tedavisi ve diş çekilen yerlerin çabuk iyileştirilmesi amacıyla kullanılır. Sakızı çiğnenerek, mide ağrısının giderilmesinde kullanılır. Meyveleri, kurutulup havanda ezildikten sonra dâhilen, günde üç öğün 1 tatlı kaşığı kadar yenilerek nefes darlığı tedavisinde kullanılır. Yapraklı genç sürgünlerinden hazırlanan dekoksasyon dâhilen, prostat hastalıkları tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksasyon, sabahları aç karnına içilerek, mide ağrısının giderilmesinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Gezwan.

Yöresel Kullanımı: Sakızı mide rahatsızlıklarına iyi gelir.

4.1.1.28. Mercimek (*Lens culinaris* Mill. – Fabaceae)

20-70 cm boylarında, yumuşak ve ince gövdeli, disk şeklinde meyveleri olan, tek yıllık otsu bir bitkidir. Mercimeğin zayıf ve ince bir kök sistemi olup, kökü derinlere inmez. Gövdeleri narin olup, dallanır ve bu dallanma yan dallarda da devam eder. Bundan dolayıdır ki ana gövde pek belirgin değildir. Gövdeleri dik olup, tüylüdür. Yapraklar bileşik yapraklar şeklinde olup, yaprak sapının uç kısmı incelmış

ve sülük şeklini almıştır. Yaprakçıklar elips şeklinde olup, kenarları düzgündür. Çiçekler yaprak koltuklarından çıkar. Meyveleri legümen (bakla) tipinde olup, badır adını alan sarımtrak esmer renkteki şişkin torbalarda gelişir. Torba içindeki taneler, mercimek adını alır. Şekil itibariyle mercimek taneleri yassı, 0,5 cm çapındaki disk biçimindedirler.

Yetiştği Yer: Tarlalarda.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-05-05, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Tohumları dekoksasyon olarak dâhilen çocuklarda kıl kurdu ve solucan düşürücü olarak kullanılır (Ezer ve Avcı, 2004).

Yöresel İsmi: Neesk.

Yöresel Kullanımı: Mercimek genellikle çorbası yapılarak tüketilir. Ayrıca yemeklere de katılır. Mercimek kaynatılıp suyu içilirse göğüs ağrılarını hafifletir ve öksürüğü keser.

4.1.1.29. Meyan (*Glycyrrhiza glabra* L. – Fabaceae)

Bu tür 30-60 cm yükseklikte, tüysü yapraklı, mavimsi mor çiçekli, çok yıllık bir bitkidir. Yapraklar 5-9 yaprakçıklı. Çiçekler 5-15 cm uzunlukta olan seyrek durumlarda toplanmış. Meyvanın üzeri çıplak veya guddeli, fakat dikenli değildir (Baytop, 1999).

Yetiştği Yer: Dere ve nehir kenarlarında.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Mangish, 37° 06' 39" N, 43° 09' 65" E, 2013-08-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Köklerinden hazırlanan şerbeti bronşit, astım ve öksürüğün tedavisinde kullanılır. Köklerinin kaynatılmış suyu mide ve böbrek ağrılarının dindirilmesinde kullanılır (Özçelik vd., 1990). Baş ağrısı, bronşit, mide

ağrısı ve ishale karşı dekoksasyon olarak kullanılır (Sezik vd., 1997). Göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü, idrar arttırıcı, tat düzeltici, gibi etkilere sahiptir. (Baytop, 1999). Kökler çiğ veya pişirilerek yenir. Kurutulmuş kökler çiğnenerek kullanılır. Özellikle diş çıkaran çocuklarda ve diş temizleyici olarak kullanılır (Türkoğlu, 2000). Kan zehirlenmesine karşı kök ve diğer kısımları birlikte kaynatılır ve içilir ya da kökü çiğnenilir. Mide rahatsızlığı, grip ve soğuk algınlığına karşı; kökü kurutulup öğütüldükten sonra yenir veya kaynatılıp içilir. Kökü kaynatılıp iyice yumuşatıldıktan sonra un ile karıştırılıp iltihaplı yaralara sürülür. Genç dallar bıçakla yaralandıktan sonra akan salgının biraz koyulaşması beklenir ve daha sonra iltihaplı yaralara sürülür (Arık, 2003). Kökü çiğ olarak yenilir (Pieroni vd., 2005). Köklerinden hazırlanan dekoksasyon, dâhilen, şeker hastalığı tedavisinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Reha suse.

Yöresel Kullanımı: Köklerinden hazırlanan şerbeti bronşit, astım ve öksürüğün tedavisinde kullanılır. Kök dekoksasyonu mide ağrısı, karın ağrısı ve barsak bozuklukları için içilir.

4.1.1.30. Mezeryon (*Daphne mezereum* L. – Thymelaeaceae)

Bu tür 50-150 cm yükseklikte, çalı görünüşünde, çok yıllık bir bitkidir. Yapraklar kısa saplı, 3-9 cm uzunlukta, tam kenarlı ve tüysüz. Çiçekler 3-6 tanesi bir arada, koyu veya açık pembe renkli ve kuvvetli kokulu. Meyva bir bezelye büyüklüğünde ve kırmızı renklidir (Baytop,1999).

Yetiştigi Yer: Ormanlık alanlar.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: İdrar arttırıcı, terletici ve müshil etkilere sahiptir (Baytop, 1999). Kan toplayıcı ve stimülan etkilidir, romatizmada kullanılır (Tanker, 1998).

Yöresel İsmi: Reel.

Yöresel Kullanımı: Dekoksiyonu yapılarak terletici ve müshil olarak kullanılır.

4.1.1.31. Mısır (*Zea mays* L. – Poaceae)

Gövdeler 4 m'ye kadar veya daha uzun, içi dolu, 2–6 cm çapında, dik, alt noduslarda köklenmiş. Ligula trunkat, 3–5 mm. Lamina 90 cm veya daha uzun, 3–12(-15) cm genişlikte, linear–akuminat, sinuat kenarlı. Erkek çiçek kurulu 15–30 x 17–25 cm boyutlarında, dik; spikulalar 6–15 mm. Dişi çiçek kurulu yaklaşık 20 cm; stiluslar çok uzun (4 cm'ye kadar), çiçek açma zamanında veya daha sonrasında kınların tepesinden dışarı çıkmış ve sarkık. Meyve çoğunlukla kuneiform, 5–10 mm, dorsiventral olarak basık (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştği Yer: Nemli topraklar.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Mangish, 37° 06' 39" N, 43° 09' 65" E, 2013-08-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Çiçekleri hemoroide karşı çayı yapılarak içilir. (Ertuğ, 2000). Yaprak kök dekoksiyonu ağrılı idrar ve basur tedavisinde kullanılır. Tohumlar idrar arttırıcı ve hafif uyarıcıdır (Türkoğlu, 2000). Püskülü altını ıslatan çocuklara kaynatılarak suyu içirilir (Koca, 2003). Tohumları hemoroide karşı diüretik olarak kullanılmaktadır (Özgökçe ve Özçelik, 2004). Tohumları antiseptik olarak kullanılır (Pieroni vd., 2005). Bir yıl bekletilmiş stiluslarından hazırlanan infüzyon dâhilen böbrek taşlarını düşürmek amacıyla kullanılır. Stiluslarından hazırlanan dekoksiyon, dâhilen diüretik olarak kullanılır. Kurutulmuş mısır püsküllerinden hazırlanan dekoksiyon dâhilen prostat hastalıkları tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş mısır püsküllerinden hazırlanan dekoksiyon dâhilen idrar söktürücü olarak kullanılır. Stiluslarının, *Urtica dioica* bitkisi, *Petroselinum crispum* yaprakları ile birlikte hazırlanan dekoksiyonu, dâhilen, böbrek kumunu ve taşlarını düşürmek amacıyla kullanılır. Stiluslarından hazırlanan infüzyon, dâhilen, diüretik olarak kullanılır. Stiluslarından hazırlanan dekoksiyonu, bir gece ayazlatıldıktan sonra, sabahları aç karnına, bir bardak dolusu içilerek, böbrek ağrılarının giderilmesinde kullanılır. Stiluslarından hazırlanan infüzyon, 15–20 gün boyunca,

sabahları aç karnına, 2 bardak dolusu içilerek, böbrek kumunu ve taşını düşürmek amacıyla kullanılır. Stiluslarından hazırlanan infüzyon, 15–20 gün boyunca, sabahları aç karnına, 2 bardak dolusu içilerek, nefrit tedavisinde kullanılır. Meyveler öğütülüp, un haline getirilir. Bu un yağda kavrulup haricen kırıkların tedavisinde kullanılır. Meyveler öğütülüp un haline getirildikten sonra, ayran ilave edilip, haricen, çarpma sonucu oluşan şişliklerin giderilmesinde uygulanır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Darı, laus, lazuk, mısır, sümek darı (Akçiçek ve Vural, 2003; Başer vd., 2006; Fujita vd., 1995; Gençler Özkan, 2005; Kahraman ve Tatlı, 2004; Kültür, 2007; Öztürk ve Dinç, 2005; Sezik vd., 2001).

Yöresel İsmi: Genem şam.

Yöresel Kullanımı: Suda kaynatılarak idrar söktürücü olarak kullanılır. Taş düşürücü olarak kullanılır.

4.1.1.32. Nane (*Mentha piperita* L. – Lamiaceae)

Son derece değişken, çıplak veya tüylü, küf kokulu, keskin kokulu veya (yetiştirilen formlarda) hoş kokulu çok yıllık bitkiler. Gövde yaprakları oblong-ovattan lanseolata kadar değişen şekillerde, çoğunlukla en geniş kısmı ortanın alt bölümünde, tepede obtus veya akut, tabanda rotundat veya kordat, kenarlar serrat, 35-75 mm uzunlukta ve çoğunlukla 12 mm 'den daha geniş, düz kenarlı ve altta çoğunlukla basit tüylü. Lamina düz veya kırışık, çıplaktan kabaca gri-villoz tüylüye kadar değişen özellikte. Yaprığın alt yüzeyindeki tüyler çoğunlukla basit. Vertisillastrumlar çok sayıda, terminal bir spika halinde, 40-80(-110) x (6-)8-12 mm boyutlarında, çoğunlukla (en azından alt taraftakiler) aralıklı ve çoğunlukla dallanmamış. Korolla beyaz, pembe veya leylak renginde. Merikarplar kahverengi, tüylü bitkilerde ağımsı, tüysüz bitkilerde düz (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Nemli ve sulak yerler; 0-2200 m.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qasara, 36° 86' 67" N, 43° 00' 00" E, 2013-06-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Pamukçuk tedavisinde (Tuzlacı ve Eryaşar, 2001), sinir hastalıkları tedavisinde (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996), mide rahatsızlıklarının giderilmesinde (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996), mide bulantısının giderilmesinde (Gümüş, 1994), mide gazı ve ekşimesine karşı (Koçak, 1999), ishale karşı (Gümüş, 1994), kan şekerini düşürmek amacıyla (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996), sinüzit tedavisinde (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996), bronşit tedavisinde ve öksürüğe karşı (Arslan, 2005), soğuk algınlığı tedavisinde (Arslan, 2005; Öztürk ve Dinç, 2005), bebek emziren kadınlarda süt salgısını artırıcı olarak (Emre, 2003), idrar yolları ve prostat hastalıkları tedavisinde (Koçak, 1999), diüretik olarak (Kahraman ve Tatlı, 2004), romatizma tedavisinde (Tabata vd., 1988), kuvvet verici olarak (Kahraman ve Tatlı, 2004) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Antep nanesi, anuk, dere nanesi, eşek nanesi, kıvırcık nane, kurbağa nanesi, nane, su nanesi, yarpuz (Kahraman ve Tatlı, 2004; Öztürk ve Dinç, 2005; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Peeng.

Yöresel Kullanımı: Çayı soğuk algınlığı ve grip benzeri hastalıklarda iyileştirmeyi kolaylaştırır.

4.1.1.33. Nar (*Punica granatum* L. – Lythraceae)

2-7 m uzunlukta, dikenli çalılar veya dikensiz küçük ağaçlar. Yapraklar lanseolattan obovata kadar değişen şekillerde, 2.5-7 cm, çıplak, tam. Çiçekler canlı kırmızı, nadiren beyaz; hipantiyum derimsi, kırmızımsı; sepaller yaklaşık 8 mm, tabanda birleşik; petaller 15-20 mm. Meyve küresel, 5-8 cm çapında, kahverengimsi; tohumlar pulpa içine gömülü (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Çeşitli ortamlarda; 0-1400 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zakho-Armeshte, 37° 15' 00" N, 42° 68' 33" E, 2013-09-05, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Meyve kabuğu ishal durdurucu olarak kullanılmaktadır (Türkoğlu, 2000). Kök dekoksionu ishale karşı dâhilen kullanılır (Pieroni vd., 2005). Çiçeklerinden hazırlanan infüzyon, günde 2 kahve fincanı dolusu kadar içilerek, vücut direncini arttırmak amacıyla kullanılır. Tohumların etli kısımları dâhilen çocuklar için vücut direncini arttırmak amacıyla kullanılır. Tohumlarının suyu dâhilen şeker hastalığı tedavisinde kullanılır. Bitkinin köklerinden hazırlanan dekoksion dâhilen böbrek taşlarını düşürmek amacıyla kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Bitkinin yurdumuzdaki diğer yerli adları: İnar, İnar ağacı, Kayısı narı, Nar, Nar ağacı, Paşa narı, Zivzik narı (Kahraman ve Tatlı, 2004; Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Henar.

Yöresel Kullanımı: Dekoksionu ishale karşı kullanılır. Meyveleri yenir.

4.1.1.34. Okalıptüs (*Eucalyptus globulus* L. – Myrtaceae)

Mersingiller familyasından; her zaman yeşil bir ağaç cinsidir. Bazılarının boyu 150 m'ye ulaşır. Ender olarak ağaççık şeklinde bulunur. Çiçekleri beyaz-sarı veya kırmızı renktedir. Meyvesi tepeden 4-5 yarıkla açılan kapsüldür. Odunu sert ve reçinelidir.

Yetiştigi Yer: Yol kenarları, kumlu tepeler.

Çiçeklenme Zamanı: Şubat-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yaprakları kaynatılır astım, nezle ve öksürükte içilir. Diş ağrılarında kaynatılan suyu ile gargara yapılır. Böbrek hastalıklarında da suyu içilir (Ertuğ, 2002). Yapraklarından hazırlanan infüzyon, dâhilen, astım tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan infüzyon veya dekoksion, dâhilen yaşlılarda kalp rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılır. Yaprakları kurutulduktan sonra toz haline getirilir, 1 bardak suya 1 çay kaşığı katılıp günde 2 kez içilerek, öksürüğe karşı kullanılır. Gövde kabuklarından hazırlanan dekoksion, sabahları aç karnına 1 bardak dolusu içilerek ayak şişliğinin giderilmesinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Behuk.

Yöresel Kullanımı: Yaprakları kaynatılır astım, nezle ve öksürükte içilir.

4.1.1.35. Papatya (*Matricaria chamomilla* L. – Asteraceae)

Gövdeler 10–45 cm uzunluğunda, çıplak. Alt yapraklar 5–7 cm, çıplak, dıştan oblong, primer segmentler 10–12 çift. Kapitulum çoğunlukla tek, bazen az çok korimbus halinde. İnvolutrum önce 5–6 mm, daha sonra 8 mm'ye kadar genişlikte; brakteler oblanceolat, obtus veya akut, 2.5–3.5 mm. Dilsî çiçekler, 12–15 adet; korollası 4–8 mm; önce yayık, sonra geri kıvrık. Tüpsü çiçekler 1.25–1.5 mm. Akenler kahverengi, 0.75 mm. Yalnız ışımsal akenler koronali (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Çayırılık, tarlalık alanlar, yol kenarları, ekilmemiş tarlalık alanlar, tarlalar; 0-900 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mart-Nisan.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Bitkinin karın ağrısının giderilmesinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Tuzlacı, 2005). Diş eti hastalıkları tedavisinde (Sadıkoğlu, 2003, Tuzlacı, 2006), terletici olarak (Tuzlacı, 2006), iltihaplı bademcik hastalıklarının tedavisinde (Tuzlacı, 2006), soğuk algınlığı tedavisinde (Sadıkoğlu, 2003), astım tedavisinde (Sadıkoğlu, 2003), sıtma tedavisinde (Emre, 2003; Tuzlacı, 2005), yatıştırıcı olarak (Emre, 2003), hazımsızlığa karşı (Emre, 2003), barsak gazının giderilmesinde (Tuzlacı, 2006), kabızlığa karşı (Tuzlacı, 2006), mide rahatsızlıklarının giderilmesinde (Tuzlacı, 2006), romatizma tedavisinde (Tuzlacı, 2006) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Acı papatya, adi papatya, ak baba, ak babaçça, ak babaç, ak bubaç, ak bubeşçe, babuçça, babunç, bebisçe, beyaz papatya, bobaççe, boğaz çiçeği, bubaçça, bubeççe, bubeşçe, deli papatya, kelkız çiçeği, mayıs papatyası, papaçya, papatya, tıbbi papatya (Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Gul Baeben.

Yöresel Kullanımı: Çiçeklerinin yatıştırıcı, spazm çözücü, gaz giderici etkisi vardır.

4.1.1.36. Patates (*Solanum tuberosum* L. – Solanaceae)

Boyu 70-80 cm'ye varan, beyazımsı-pembemsi çiçekler açan, yumruları hariç zehirli otsu bir bitkidir. Bitkinin toprak altında kalan yumruları “patates” olarak bilinir.

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Pişirilmiş patates idrar söktürücü etkiye sahiptir. Çiğ patates şırası, midedeki asit oranını dengeler; mide ve bağırsak fonksiyonlarını düzenler, idrar söktürür, mide bulantısını, kusmayı keser; midedeki bağırsaklardaki ağrıları giderir (Nadirova, 2000).

Yöresel İsmi: Petat.

Yöresel Kullanımı: Mide ve bağırsak fonksiyonlarını düzenler.

4.1.1.37. Pirinç (*Oryza sativa* L. – Poaceae)

Boyu 75-100 cm dir. Yapraklar dik ve koyu yeşildir. Çiçekleri panikula durumunda, spikula çiçekli, stamen 6 tanedir. Glumalar küçük ve pul şeklinde (Tanker, 1998).

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran-Temmuz.

Nereden Toplandığı: Duhok-Bamerne, 37° 7' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-09-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Vücuda gerekli olan kaloriyi sağlar. Yüksek tansiyonu ve fazla üre miktarını düşürür. İshali keser. Kaynatılması ile elde edilen su ishal kesici olarak kullanılır. Unu, yaraları kurutmak amacıyla kullanılır.

Yöresel İsmi: Bernj.

Yöresel Kullanımı: Tansiyonu düşürür, kan şekerini sabit tutar.

4.1.1.38. Ravent (*Rheum rhabarbarum* L. – Polygonaceae)

1-2 m yükseklikte, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık otsu bitkilerdir.

Yetiştigi Yer: Tarlalarda.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-04-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: İçerdiği antrakinon türevleri bağırsakta su emilimini azaltarak dışkıyı yumuşatır ve müshil olarak tesir eder. Raventin ilginç bir özelliği yüksek miktarlarda alındığında müshil olarak etkimesine karşı, düşük dozlarda kabız olarak tesir etmesidir. Acı bir madde olduğu için iştahı açar. Mide ve barsak gazlarını giderir (Asımgil, 1994).

Yöresel İsmi: Revaz.

Yöresel Kullanımı: Mide ve barsak gazlarını giderir, müshil olarak tesir eder.

4.1.1.39. Rezene (*Foeniculum vulgare* Mill. – Apiaceae)

1–1.8 m. kadar uzunlukta, dik, çıplak, mavimsi–yeşil, belirgin anason kokulu, çok yıllık bitkiler. Gövdeler yuvarlak, ince çıkıntılı, dallanmış. Taban yaprakları dıştan üçgenimsi veya üçgenimsi–ovate, 3–4 pennat 30 x 15 cm “ye kadar (veya daha fazla) uzunlukta; uçtaki segmentler filiform, 40 x 0.5 mm’ye kadar uzunlukta; yaprak sapı geniş, okreaya benzer; gövde yaprakları az sayıda, tabandakilere benzer fakat daha küçük. Işınlar 8–15, eşit değil 10–40 mm. Brakteler ve brakteoller yok. Pediseller 1–7 mm. Çiçekler her kısmi umbellada 18–25 adet; petaller sarı. Meyve ovoid–oblong, 4–4.5 x 0.5 mm boyutlarında, çıplak, belirgin çıkıntılı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Ekilmemiş tarlalık alanlar, orman açıklıkları, tarla kenarları, çayırılık yerler; 0-1200 m.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Qadesh, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Meyveleri tıpta midevi, gaz söktürücü, göğüs yumuşatıcı ve sedatif etkisi nedeniyle kullanılır (Sadıkoğlu, 2003; Elçi ve Erik, 2006). Meyveleri baharat, çayı gaz giderici ve midevi olarak kullanılır (Çubukçu ve Özhatay, 1987; Gençler, 2005). Topraküstü kısımlarının infüzyonu bel ağrısında, karaciğer tedavisinde, taze bitkiden elde edilen sıvı katarakta göz losyonu olarak kullanılır. Meyve midevi, gaz söktürücü, ekspektoran, spazm çözücü, afrodisyak ve adet söktürücü olarak (Duran, 1998); diabet ve böbrek hastalıklarında (Özçelik, 1987); barsak rahatsızlıklarında (Özdemir, 2005); genital bölge enfeksiyonların tedavisinde (Duran vd., 2001) kullanılır.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Arapsaçı, bokluk otu, cumhur, çumra, erezene, ezertere, ısıra, irezdene, mayana, meletüre, meyana, muyana, raziyane, rezdane, rezdene, rezen, rezene, sıra, sırra, sincibil, sincilip, yabancı rezene (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980; Bailey, 1941).

Yöresel İsmi: Rezyank.

Yöresel Kullanımı: Topraküstü kısımlarının infüzyonu bel ağrısında, karaciğer tedavisinde kullanılır.

4.1.1.40. Sakız Kabağı (*Cucurbita pepo* L. – Cucurbitaceae)

Bir yıllık, uzun-sürünücü otlar. Gövde petioller dikenimsi çıkıntılı. Yapraklar 3-4 loblu, donuk yeşil. Korolla tüpü üste doğru genişlemiş, loblar dik; kaliks lobları dar lanseolat-subulat, yaprak benzeri değil. Meyve sapı meyveye bağlandığı yerde genişlemiş veya çok az genişlemiş. Meyve büyük, uzun, silindirik, dış kısmı yeşil, iç kısmı beyaz. Tohumlar yuvarlak kenarlı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980; Bailey, 1941).

Yetiştigi Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 16' 14" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: İnsanlarda zehirliliği bulunmayan kurt ve şerit düşürücüdür (Baytop,1999). Meyve sapı, ceviz ile birlikte dövülüp, haricen, egzama tedavisinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Kolend zer.

Yöresel Kullanımı: Egzama tedavisinde kullanılır.

4.1.1.41. Sarımsak (*Allium sativum* L. – Alliaceae)

Soğan basık-ovoid, az çok eşit, 5-15(-60) adet, küçük soğancıklardan oluşmuş. Yapraklar 4-10 adet, 4-25 mm genişlikte, düz. Spata 1-valvli, uzun gagalı, düşücü. Umbella az çiçekli ve çok bulbilli veya sadece bulbilli; brakteoller var, çiçekler yeşilimsi-beyaz veya pembe, nadiren beyaz. Periant segmentleri (1-)3 mm, lanseolat, akuminat. Filamentler periant segmentlerinden daha kısa; içtekiler 3-5(-7) uzantılı, en uzun uzantılar 4-5 mm (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Tarlalarda kültür halinde yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Haziran–Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zakho-Sharansh, 37° 23' 83" N, 42° 85' 14" E, 2013-04-20, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Kulak ağrısının giderilmesinde bitkinin kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Bulut ve Tuzlacı, 2006; Çubukçu ve Özhatay, 1987; Çubukçu vd., 1994; Elçi ve Erik., 2006; Ezer ve Arısan, 2006). Bitkinin tansiyon düşürücü olarak kullanılması daha önce literatürde kaydedilmiştir (Arslan, 2005; Çubukçu vd., 1994; Ezer ve Avcı, 2004; Ezer ve Arısan, 2006; Koşar vd., 2006; Köse vd., 2005; Kültür, 2007; Öztürk ve Dinç, 2005; Sezik vd., 2001; Tabata vd., 1988; Tuzlacı ve Tolon, 2000; Uzun vd., 2004). Kadınlarda yumurtalık hastalıkları tedavisinde (Emre, 2003), kan şekerini düşürmek amacıyla (Tuzlacı ve Tolon, 2000), kolesterol düşürücü olarak (Uzun vd., 2004), soğuk algınlığı tedavisinde (Arslan, 2005), saç dökülmesine karşı (Arslan, 2005), saçkıran

tedavisinde (Emre, 2003, Kültür, 2007, Yıldırım, 1987), kellik tedavisinde (Ezer ve Arısan, 2006), ağrı kesici olarak (Özaydın vd., 2006), yara tedavisinde (Çubukçu vd., 1994, Tümen vd., 2006), hemoroidlere karşı (Gürhan ve Ezer, 2004; Koşar vd., 2006; Sezik vd., 2001; Yeşilada vd., 1999), diüretik (Köse vd., 2005), güneş çarpmasına karşı (Koşar vd., 2006; Sezik vd., 2001), böcek sokmasına karşı (Sezik vd., 2001), besin zehirlenmesine karşı (Kültür, 2007; Sezik vd., 2001), egzama tedavisinde (Uzun vd., 2004), bel ağrısına karşı (Kültür, 2007), apse tedavisinde (Koşar vd., 2006), arpacık tedavisinde (Ezer ve Arısan, 2006), romatizma tedavisinde (Fujita vd., 1995; Koşar vd., 2006; Tabata vd., 1988), siyatik tedavisinde (Başer vd., 1986; Koşar vd., 2006), antiseptik olarak (Sayar vd., 1995; Öztürk ve Dinç, 2005; Köse vd., 2005), antihelmentik olarak (Koşar vd., 2006; Öztürk ve Dinç, 2005; Sayar vd., 1995; Sezik vd., 2001), sarhoşluğun etkisini azaltmak için (Vural vd., 1997), sivilce tedavisinde (Yıldırım, 1994), hayvan sağlığında sivilcelere karşı (Kültür, 2007), hayvan zehirlenmelerine karşı (Tuzlacı ve Tolon, 2000), hayvan sağlığında kuduz tedavisinde (Kültür, 2007) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Sarımsak, sarmısak (Çubukçu ve Özhatay, 1987; Ertuğ, 2000; Ezer ve Avcı, 2004; Ezer ve Arısan, 2006; Fujita vd., 1995; Köse vd., 2005; Kültür, 2007; Öztürk ve Dinç, 2005; Sayar vd., 1995; Sezik vd., 2001; Uzun vd., 2004; Vural vd., 1997; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Seer.

Yöresel Kullanımı: İştah açıcı ve mikrop öldürücüdür. Damar sertliğini önleyicidir.

4.1.1.42. Sibir Otu (*Plantago major* L. – Plantaginaceae)

Bir veya birkaç rozetli, (4-)10-50(-70) cm uzunluğunda, çok yıllık bitkiler. Yapraklar, 3-5 damarlı, 3-37 x 1-11.5 cm, lamina eliptik-ovattan rotundat-ovata kadar değişen şekillerde, az çok tam, düzensiz dentat veya undulat kenarlı, tabana doğru gittikçe sap şeklinde daralmış, çoğunlukla ince, sarımsı-yeşil, puberulent; yaprak sapı çoğunlukla laminaya eşit uzunlukta. Skapuslar 3-30 cm uzunlukta, hafifçe oluklu veya çizgili, yapraklara eşit veya onlardan daha uzun, kısaca tüylü. Spika 4-40 cm, darca silindirik, alt kısmında seyrek, üst kısmında sık. Alttaki brakteler 2-2.5 mm, sepallerden daha uzun, üsttekiler 1 mm, sepallerden daha kısa, ovat, çıplak. Sepaller 2-2.5 mm, az çok eşit uzunlukta, yeşil. Korolla tüpü 2.5-3 mm,

çıplak; loblar 1 mm “den daha kısa, üçgenimsi. Kapsula 2-4 mm, ovoid-konik şekilli. Tohumlar 14-30 adet, üç köşemsi, elipsoid (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştığı Yer: Tarlalar, sulak, nemli yerler, yerleşim alanları çevresi, orman açıklıkları, tuzlu topraklar; 0–2200 m.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Eylül.

Nereden Toplandığı: Duhok-Sarsenk-Gara Dağı, 37° 09' 25" N, 43° 48' 72" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Bitkinin yara tedavisinde kullanıldığı daha önce literatürde kaydedilmiştir (Emre, 2003; Koçyiğit, 2005; Kültür, 2007; Öztürk ve Dinç, 2005). Ateş düşürücü, diüretik ve astrenjan etkisi kayıtlıdır (Başer vd., 2006; Vural vd., 1997). Astım tedavisinde (Sadıkoğlu, 2003), tüberküloz tedavisinde (Kültür, 2007), solunum yolları hastalıkları tedavisinde (Öztürk ve Dinç, 2005; Tuzlacı, 2006), yatıştırıcı olarak (Emre, 2003), akciğer hastalıkları tedavisinde (Akalin ve Alpınar, 1994), sindirim sistemi hastalıklarının tedavisinde (Öztürk ve Dinç, 2005), mide ağrısının giderilmesinde (Akalin ve Alpınar, 1994; Özgen ve Coşkun, 2001), ülser tedavisinde (Kültür, 2007), hemoroidlere karşı (Koçyiğit, 2005), kan şekerini düşürmek amacıyla (Akalin ve Alpınar, 1994), romatizma tedavisinde (Akalin ve Alpınar, 1994), eklem ağrısının giderilmesinde (Sadıkoğlu, 2003), çıban tedavisinde (Fujita vd., 1995; Öztürk ve Dinç, 2005; Sadıkoğlu, 2003; Sezik vd., 1997), iltihaplı yara tedavisinde (Kültür, 2007), diş ağrısının giderilmesinde (Gençler ve Karabaşa, 2006), kanser tedavisinde (Kültür, 2007) kullanıldığı kaydedilmiştir.

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Bağ otu, bağayaprağı, belhavz, beş damar otu, büyük sinirli ot, damar otu, damarlı ot, duvarula, hava yaprağı, katırtırnağı, kırkdamar otu, kırksinir otu, köpek dili, nasırlyaprak, sinir otu, sinirli ot, sinirli yaprak, siyil otu (Fujita vd., 1995; Öztürk ve Dinç, 2005; Sezik vd., 1997; Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Barheng.

Yöresel Kullanımı: Yara iyileştirici, çıban açıcı, idrar söktürücü, balgam çıkartıcı olarak ve sedef hastalığında önerilmektedir.

4.1.1.43. Şalgam (*Brassica rapa* subsp. *rapa* L.- Brassicaceae)

Bu tür 100-150 cm yükseklikte, alt yaprakları parlak yeşil renkli ve ipek gibi tüylü ve çiçekleri sarı renkli bir bitkidir (Baytop, 1999).

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-09-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Tohumu idrar yolları hastalıklarının idrar arttırıcı olarak kullanılır.

Yöresel İsmi: Şelm

Yöresel Kullanımı: Suyu iştahı açar, mide ve karaciğere faydalıdır.

4.1.1.44. Turp (*Raphanus sativus* L. – Brassicaceae)

Yaprakları karşılıklı, çiçekleri beyaz, sarı veya mor renkte ve salkım durumunda bir bitkidir. Meyvesi acımsı ve etlidir.

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilmektedir.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-09-27, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Turp tohumunun uyarıcı, iştah açıcı, safra söktürücü ve mikropların üremesini önleyici etkisi vardır. Kökleri kuvvet verici, iştah açıcı, idrar arttırıcı ve balgam söktürücü etkilere sahiptir (Baytop, 1999).

Yöresel İsmi: Tever.

Yöresel Kullanımı: İdrar söktürür ve kabızlığı giderir. Uyarıcıdır. İştah açar.

4.1.1.45. Yabani Çilek (*Fragaria vesca* L. – Rosaceae)

Stolonlu otlar. Taban yaprakları rozet halinde, 3 foliollü; folioller 1-6(-8.5) cm boyunda, ovat, obovat veya rombik şekilli, serrat, birbirine eşit, alt yüzde gri pubesent, üst yüzde seyrekçe tüylü. Skapus (5-)10-30 cm, çoğunlukla yapraklarından daha uzun, 2-7 çiçekli. Çiçekler 12-18 mm çapında, çoğunlukla hermafrodit. Sepaller 3-4 mm boyunda, lanseolat-kuspidat, epikaliksten hafifçe uzun, segmentler meyve zamanında yayık veya geri kıvrık. Petaller beyaz, 4-5 mm, obovat veya yuvarlak şekilli. Reseptakulum kırmızı, çıplak, meyve zamanında yaklaşık 1 cm'ye kadar uzunlukta. Akenler reseptakulum üzerinde eşit şekilde dağılmış durumda (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Özellikle ormanlık alanlar, nemli yerler; 200-2450 m.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan-Haziran.

Nereden Toplandığı: Duhok-Semel, 36° 53' 15" N, 43° 00' 34" E, 2013-06-24, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: İştah açıcı, kabız yapıcı ve idrar söktürücüdür. İdrar söktürücü etkinin yanında hafif mikrop öldürücü etkisi vardır. Kurutulmuş yapraklar ve kökler havanda iyice dövülüp biraz unla karıştırılınca dişlerin parlamasını sağlayacak bir diş macunu elde edilmiş olur. Meyvalar A,B ve C vitaminleri ile demir açısından zengin olduğundan kansız hastalarda destek sağlar. Meyvaların suyu derideki kronik yaralarda iyileşmeyi hızlandırır (Asımgil, 1994).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Amofta, col, çile, çilek, dağ çileği, hanıfta, hanofta, yabani çilek (Tuzlacı, 2006; Baytop, 2007).

Yöresel İsmi: Ferwla.

Yöresel Kullanımı: İştah açıcı, kabız yapıcı ve idrar söktürücüdür.

4.1.1.46. Yabani Elma (*Malus sylvestris* Mill. – Rosaceae)

8-12 m'ye kadar uzunlukta ağaçlar, gençken dikenli veya dikensiz; sürgünler hafifçe tomentoz. Yapraklar eliptitten obovata kadar değişen şekillerde veya hemen hemen orbikular, 3-8(-10) x 2-4(-5) cm boyutlarında, krenat veya serrat, özellikle üst

kısımda gençken piloz, üst kısımda olgunlukta çıplak veya hafifçe tomentoz, alt kısımda tomentoz veya bazen çıplak, tabanda yuvarlak; petioller tomentoz, sapın 1\4-1\2'si kadar. Çiçekler 3-4 cm çapında, 4-6 çiçekli korimbus halinde; kaliks yoğunca tomentoz-piloz. Meyve hemen hemen küresel, 5-15 cm çapında, yeşil, yeşilimsi-sarı veya kırmızımsı; pediseller 1-2.5 cm veya daha fazla (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştirildiği Yer: Park ve bahçelerde.

Çiçeklenme Zamanı: Nisan.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zakho-Barwari Bala, 37° 23' 83" N, 42° 85' 14" E, 2013-08-05, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Meyve suyu ateş düşürücü olarak kullanılır (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996). Meyvesi haşlanarak ezilir ve sıcak olarak beze sarılarak boğaz ağrılarına tatbik edilir (Vural, 1997). Kökler yatıştırıcı, uyku verici, baş ağrılarını giderici olarak kullanılmaktadır. Meyveleri dövülerek elde edilen lapa incinmiş ve şişmiş yerlere sarılır. Kireçlenmeye de iyi gelir. Meyvelerinden elde edilen sirke, kolesterol düşürücü ve damarların içindeki yağlanmayı giderici olarak meyve suyu, çay ve çorbalara katılarak kullanılmaktadır (Türkoğlu, 2000).

Bitkinin Türkiye'deki Adları: Elma (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Sev.

Yöresel Kullanımı: İştah açıcı, bağırsak rahatlatıcı olarak kullanılır.

4.1.1.47. Yulaf (*Avena sativa* L. – Poaceae)

50-150 cm yükseklikte, bir yıllık otsu bir bitkidir (Baytop,1999).

Yetiştirildiği Yer: Tarlalarda kültür olarak yetiştirilir.

Çiçeklenme Zamanı: Temmuz-Ağustos.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Haricen yulaf lapası çıbanları olgunlaştırmakta kullanılır. Dahilen dekoksiyon halinde, idrar arttırıcı, müshil, kuvvet verici ve yatıştırıcı olarak kullanılır (Baytop,1999). Yulaf taneleri orta çağdan beri gıda ve ilaç olarak kullanılmaktadır. Hafif yatıştırıcı ve uyutucu etkiye sahiptir (Asımgil, 1994).

Yöresel İsmi: Jeh Dasee.

Yöresel Kullanımı: Taneleri yatıştırıcı olarak kullanılır.

4.1.1.48. Zeytin (*Olea europaea* L. – Oleaceae)

Yaklaşık 15 m boyunda, çok yıllık ağaçlar. Gövde kabuğu gri, yaşlandıkça üzerinde çatlaklar oluşur. Yapraklar derimsi, eliptik-ovat, yaklaşık 8 cm uzunluğunda, tam, üst yüzey grimsi-yeşil, alt yüzey gri ve tüylü. Gösterişsiz çiçekler sarı. Kaliks çanak şeklinde, korolla 4 parçalı. Meyve siyah renkli drupa. Geniş taçlı, 10-15 m'ye kadar uzunlukta, eğri büğrü gövdeli, dikensiz, az çok silindirik dallı ağaçlar. Sürgünler az çok yuvarlak, lepidot, gri; tomurcuklar çok küçük, lepidot-ipeksi, grimsi. Yapraklar lanseolat, 4 cm 'den uzun, az çok sapsız, mukronat, koyu yeşil ve üstte çıplak, altta sıkça gümüşi-lepidot. Panikular yapraklarından kısa, çiçekler beyaz, hoş kokulu, 3-4 mm, drupa az çok küresel veya oblong, büyük, 40 mm'ye kadar uzunlukta, olgunlaştığında parlak siyah, kahverengimsi-yeşil veya nadiren fildişi beyazı (Evan Guest, C.C.Townsend, 1966-1980).

Yetiştigi Yer: Makilik alanlar.

Çiçeklenme Zamanı: Mayıs.

Nereden Toplandığı: Duhok-Basheqa, 36° 21' 38" N, 45° 4' 23" E, 2013-09-15, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Yağı romatizma, göz hastalıkları ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Gövde kabukları kan şekerini ve tansiyonu düşürücü olarak kullanılmaktadır (Özçelik, 1987). Meyveleri ağrı kesici, tohumları romatizmaya karşı kullanılır (Yazıcıoğlu ve Tuzlacı, 1996). Filizleri şifalıdır. Kurutulup ada çayı gibi demlenir, günde 2-3 kere içildiğinde tansiyonu düşürür. Yaprakları kaynatılarak şeker hastalıklarında içilir. Doğumlarda doğumu

kolaylaştırmak için zeytinyağı sürülür, paslı çivi battığında batan yere zeytinyağı sürülür ve yanan bir cisim dayanıncaya kadar yaklaştırılır (Ertuğ, 2002). Toprak üstü kısımları karın ağrılarına karşı kullanılır (Pieroni vd., 2005). Yapraklarından hazırlanan dekoksion, dâhilen yüksek tansiyona karşı kullanılır. Gövdelerinden akan usare (akma), kurutulduktan sonra, susam taneleri kadar parçalara ayrılıp, her gün birer adet yutulur, kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksion, dâhilen, vücuttaki yağ bezlerinin yok edilmesi amacıyla kullanılır. Taze meyveleri dövülüp, haricen, yara tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan infüzyon dâhilen tansiyon düşürücü olarak kullanılır. Zeytinyağı, yumurta akı ile karıştırılıp haricen yanık tedavisinde kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksion dâhilen kolesterol düşürücü olarak kullanılır. Yaprakları suyla ıslatılıp bir müddet bekletilir. Daha sonra su, ağza alınıp hayvanın gözüne püskürtülerek hayvanlardaki (yöresel olarak gözlerdeki akçalanma denilir) tedavisinde kullanılır. Meyveler çekirdeği ile birlikte ezildikten sonra haricen (sıcak havlu arasına konulup) ağrı giderici olarak kullanılır. Meyve çekirdekleri ezilip haricen romatizma tedavisinde ağrı ve şişkinliklerin giderilmesinde kullanılır. Meyveler zeytinyağı ile birlikte dövülüp haricen ağrı kesici olarak kullanılır. Körpe sürgünü, kıyılmış tütün gibi jilette veya bıçakla kazınır, biraz zeytinyağı ile karıştırılıp merhem yapılır ve haricen yara tedavisinde kullanılır (Tuzlacı, 2006).

Yöresel İsmi: Zeeton.

Yöresel Kullanımı: Yağı romatizma, göz hastalıkları ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Meyveleri ağrı kesici, tohumları romatizmaya karşı kullanılır.

4.1.1.49. Zufa Otu (*Hyssopus officinalis* L. – Lamiaceae)

Çok yıllık, çalimsı kokulu bir bitkidir. Şerit şeklinde yaprakları, çoğu kez mavimsi mor, bazen pembe açan demet şeklinde çiçekleri vardır.

Yetiştigi Yer: Kayalık bölgeler.

Çiçeklenme Zamanı: Temmuz-Ekim.

Nereden Toplandığı: Duhok-Zawita-Bablo, 36° 54' 21" N, 43° 8' 47" E, 2013-05-01, F.S.M.

Literatürde Geçen Tıbbi Özellikleri: Uyarıcı, gaz söktürücü ve midevi etkisi vardır (Baytop, 1999).

Yöresel İsmi: Qesel mehmeed

Yöresel Kullanımı: Gaz söktürücü etkisi vardır. Terlemeye karşı kullanılır.

Tablo 4.2.: Duhok İlinden Toplanarak Pazarlarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkiler

FAMİLYASI	LATİNCE ADI	TÜRKÇE ADI	KULLANILAN KISMI	KULLANIM ŞEKLİ
Alliaceae	<i>Allium sativum</i>	SARIMSAK	Gövde	Gıda Tüketim Dahilen Haricen
Anacardiaceae	<i>Pistacia vera</i>	ANTEP FISTIĞI	Yaprakları, Sakızı	Dekoksiyon Yutulurak
Anacardiaceae	<i>Pistacia terebinthus</i>	MENENGİÇ	Yaprakları, Sakızı	Dekoksiyon Yutulurak
Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i>	DEREOTU	Meyve	İnfüzyon
Apiaceae	<i>Apium graveolens</i>	KEREVİZ	Kök	Kaynatılarak
Apiaceae	<i>Foeniculum vulgare</i>	REZENE	Kök, Gövde	İnfüzyon
Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i>	AYINSAFA ÇİÇEĞİ	Yaprak ve Çiçek	Dahilen
Asteraceae	<i>Carduus marianus</i>	DEVEDİKENİ	Meyve	Dekoksiyon
Asteraceae	<i>Matricaria chamomilla</i>	PAPATYA	Çiçek	İnfüzyon
Brassicaceae	<i>Brassica rapa subsp. rapa</i>	ŞALGAM	Kökü	Suyu Çıkarılır
Brassicaceae	<i>Raphanus sativus</i>	TURP	Kökü	Gıda Tüketim
Capparaceae	<i>Capparis spinosa</i>	GEBRE OTU	Çiçek tomurcukları, Meyve, Kök kabuğu	Direk Yemek, Turşu, Salata
Cucurbitaceae	<i>Cucumis sativus</i>	HIYAR	Meyve	Gıda Tüketim
Cucurbitaceae	<i>Citrullus lanatus</i>	KARPUZ	Tohum	Gıda Tüketim
Cucurbitaceae	<i>Cucurbita pepo</i>	SAKIZ KABAĞI	Meyve Sapı	Haricen
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i>	ARDIÇ	Meyve	Tıbbi Amaçla
Fabaceae	<i>Trigonella foenum-graecum</i>	ÇEMEN	Gövde, Yaprak	Haricen
Fabaceae	<i>Lens culinaris</i>	MERCİMEK	Tohum	Gıda Tüketim
Fabaceae	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	MEYAN	Kök	Şerbet Dekoksiyon
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i>	CEVİZ	Gövde, Yaprak, Meyve	Dekoksiyon
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i>	FESLEĞEN	Herbası	Haricen Gargara
Lamiaceae	<i>Rosmarinus officinalis</i>	BİBERİYE	Yaprakları, Çiçekler	Çayı Yapılır Haricen
Lamiaceae	<i>Mentha piperita</i>	NANE	Yaprakları	Çayı Yapılır
Lamiaceae	<i>Hyssopus officinalis</i>	ZUFA OTU	Gövde, Yaprak	Dekoksiyon
Lythraceae	<i>Punica granatum</i>	NAR	Kök, Meyve	Dekoksiyon Gıda Tüketim
Moraceae	<i>Morus alba</i>	AK DUT	Yaprakları, Meyvesi	Dekoksiyon Gıda Tüketim

Moraceae	<i>Morus nigra</i>	KARADUT	Yaprakları, Meyvesi	Dekoksiyon Reçeli Yapılır
Myrtaceae	<i>Eucalyptus globulus</i>	OKALİPTÜS	Yaprak	Dekoksiyon
Oleaceae	<i>Olea europaea</i>	ZEYTİN	Meyveleri, Yağı	Tedavi Amaçlı Gıda Tüketim
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i>	GELİNCİK	Çiçekleri	Şurup
Pinaceae	<i>Pinus brutia</i>	KIZILÇAM	Sakızı	Tedavi Amaçlı Haricen
Plantaginaceae	<i>Plantago major</i>	SİNİR OTU	Yaprak	Çayı Yapılır
Poaceae	<i>Zea mays</i>	MISIR	Püskülü	Dekoksiyon İnfüzyon
Poaceae	<i>Oryza sativa</i>	PİRİNÇ	Taneleri	Gıda Tüketim
Poaceae	<i>Avena sativa</i>	YULAF	Taneleri	Gıda Tüketim İlaç Olarak
Polygonaceae	<i>Rheum rhabarbarum</i>	RAVENT	Kök	Şurup
Pteridaceae	<i>Adiantum capillus- veneris</i>	BALDIRIKARA	Herbası	Çayı Yapılır
Rosaceae	<i>Rubus idaeus</i>	AHUDUDU	Meyve	Reçel Yapılır
Rosaceae	<i>Amygdalus communis</i>	BADEM	Tohum	Gıda Tüketim
Rosaceae	<i>Fragaria vesca</i>	YABANI ÇİLEK	Kök, Yaprak	Gıda Tüketim İlaç Olarak
Rosaceae	<i>Malus sylvestris</i>	YABANI ELMA	Meyve	Çayı Yapılır Gıda Tüketim
Rosaceae	<i>Crataegus monogyna</i>	ALIÇ	Meyve, Yaprak, Dal	Çayı Yapılır
Rutaceae	<i>Citrus limon</i>	LİMON	Meyve, Meyve Kabuğu	Gıda Tüketim
Salicaceae	<i>Salix alba</i>	AK SÖĞÜT	Yaprak	Dekoksiyon
Solanaceae	<i>Solanum lycopersicum</i>	DOMATES	Meyve	Gıda Tüketim
Solanaceae	<i>Solanum tuberosum</i>	PATATES	Yumru	Gıda Tüketim
Thymelaeaceae	<i>Daphne mezereum</i>	MEZERYON	Toprak Üstü Kısımları	Dekoksiyon
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i>	BÜYÜK ISIRGAN	Yaprak, Tohum, Genç Gövde	Sebze Olarak Çayı Yapılır
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i>	ASMA	Yaprak, Meyve	Sebze Meyve

Tablo 4.3.: Duhok İlinden Toplanarak Pazarlarda Sebze veya Halk İlacı Olarak Satılan Bitkilerin Yöresel Kullanışları

LATİNCE ADI	TÜRKÇE ADI	YÖRESEL KULLANIŞI
<i>Allium sativum</i>	SARIMSAK	İştah açıcı ve mikrop öldürücüdür. Damar sertliğini önleyicidir.
<i>Pistacia vera</i>	ANTEP FISTIĞI	Yaprakları kaynatıldıktan sonra, göğüs üstüne konularak, bronşit tedavisinde kullanılır. Ayrıca sabahları aç karnına içilerek, mide ağrısının giderilmesinde kullanılır. Sakızı mide rahatsızlıklarına iyi gelir.
<i>Pistacia terebinthus</i>	MENENGİÇ	Yaprakları, kaynatıldıktan sonra, göğüs üstüne konularak, bronşit tedavisinde kullanılır. Ayrıca sabahları aç karnına içilerek, mide ağrısının giderilmesinde kullanılır. Sakızı mide rahatsızlıklarına iyi gelir.
<i>Anethum graveolens</i>	DEREOTU	Yatıştırıcı ve hazmettirici olarak kullanılır.
<i>Apium graveolens</i>	KEREVİZ	Kökü kaynatılarak, karın şişmesinde, kabızlıkta ve idrar söktürmede kullanılır.
<i>Foeniculum vulgare</i>	REZENE	Topraküstü kısımlarının infüzyonu bel ağrısında, karaciğer tedavisinde kullanılır.
<i>Calendula officinalis</i>	AYINSAFA ÇİÇEĞİ	Sindirim sistemini rahatlatıcı etkisi vardır, gastritte etkilidir.
<i>Carduus marianus</i>	DEVEDİKENİ	Karaciğer zehirlenmelerinde ve safra taşlarını gidermede kullanılır.
<i>Matricaria chamomilla</i>	PAPATYA	Yatıştırıcı, spazm çözücü, gaz giderici etkisi vardır.
<i>Brassica rapa subsp. rapa</i>	ŞALGAM	Suyu iştahı açar, mide ve karaciğere faydalıdır.
<i>Raphanus sativus</i>	TURP	İdrar söktürür ve kabızlığı giderir. Uyarıcıdır. İştah açar.
<i>Capparis spinosa</i>	GEBRE OTU	Çiçek tomurcukları, meyvesi ve kök kabuğu idrar söktürücü, kabız giderici ve kuvvet verici olarak kullanılır. Yaprakları salataya katılır. Meyveleri, doğrudan veya turşusu yapıp yenilerek, afrodisyak olarak kullanılır.
<i>Cucumis sativus</i>	HIYAR	Bağırsakları yumuşatır ve kabızlığı giderir. Basura iyi gelir.
<i>Citrullus lanatus</i>	KARPUZ	Karpuz çekirdeği bağırsak parazitlerine karşı kanamayı durdurmak için kullanılır.
<i>Cucurbita pepo</i>	SAKIZ KABAĞI	Egzama tedavisinde kullanılır.
<i>Juniperus communis</i>	ARDIÇ	Kozalakları bitki karışımları içerisinde soğuk algınlığı çaylarında, tıbbi amaçla bağışıklık sistemini güçlendirmede tavsiye edilmektedir.
<i>Trigonella foenum-graecum</i>	ÇEMEN	Yara tedavisinde kullanılır.
<i>Lens culinaris</i>	MERCİMEK	Mercimek genellikle çorbası yapılarak tüketilir. Ayrıca yemeklere de katılır. Mercimek kaynatılıp suyu içilirse göğüs ağrılarını hafifletir ve öksürüğü keser.
<i>Glycyrrhiza glabra</i>	MEYAN	Köklerinden hazırlanan şerbeti bronşit, astım ve öksürüğün tedavisinde kullanılır. Kök dekoksyonu mide ağrısı, karın ağrısı ve barsak bozuklukları için içilir.

<i>Juglans regia</i>	CEVİZ	Meyve dekoksionu damar sertliklerine karşı kullanılır ve kolesterolü düzenler. Gövde kabuklarından hazırlanan dekoksion, dâhilen, kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Genç sürgünlerinden hazırlanan dekoksion, bir beze emdirildikten sonra, bu bez ağırlı bölgeye sarılıp, romatizma ağrıların giderilmesinde kullanılır.
<i>Ocimum basilicum</i>	FESLEĞEN	Ağız ve boğaz iltihaplarında kaynatılarak gargara yapılır.
<i>Rosmarinus officinalis</i>	BİBERİYE	Çayı vücuda zindelik ve kuvvet verir. Haricen basit yaraları iyileştirici olarak kullanılır.
<i>Mentha piperita</i>	NANE	Çayı soğuk algınlığı ve grip benzeri hastalıklarda iyileştirmeyi kolaylaştırır.
<i>Hyssopus officinalis</i>	ZUFA OTU	Gaz söktürücü etkisi vardır. Terlemeye karşı kullanılır.
<i>Punica granatum</i>	NAR	Dekoksionu ishale karşı kullanılır. Meyveleri yenir.
<i>Morus alba</i>	AK DUT	Yaprakları ateş düşürücü ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Meyveleri gıda olarak tüketilir.
<i>Morus nigra</i>	KARADUT	Yapraklarından hazırlanan dekoksion, sabahları aç karnına 1 fincan dolusu içilerek, kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır. Reçeli yapılarak kansızlığa karşı kullanılır.
<i>Eucalyptus globulus</i>	OKALİPTÜS	Yaprakları kaynatılır astım, nezle ve öksürükte içilir.
<i>Olea europaea</i>	ZEYTİN	Yağı romatizma, göz hastalıkları ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Meyveleri ağrı kesici, tohumları romatizmaya karşı kullanılır.
<i>Papaver rhoeas</i>	GELİNCİK	Şurubu öksürük kesici ve göğsü yumuşatıcı olduğundan nezle bronşit gibi rahatsızlıklarda kullanılır.
<i>Pinus brutia</i>	KIZILÇAM	Çamsakızı mikrop öldürücü olduğundan solunum ve idrar yollarının mikrobik hastalıklarında antiseptik olarak kullanılır. Haricen ağrı kesici yakılarda kullanılır.
<i>Plantago major</i>	SİNİR OTU	Yara iyileştirici, çıban açıcı, idrar söktürücü, balgam çıkartıcı olarak ve sedef hastalığında önerilmektedir.
<i>Zea mays</i>	MISIR	Suda kaynatılarak idrar söktürücü olarak kullanılır. Taş düşürücü olarak kullanılır.
<i>Oryza sativa</i>	PİRİNÇ	Tansiyonu düşürür, kan şekerini sabit tutar.
<i>Avena sativa</i>	YULAF	Taneleri yatıştırıcı olarak kullanılır.
<i>Rheum rhabarbarum</i>	RAVENT	Mide ve barsak gazlarını giderir, müshil olarak tesir eder.
<i>Adiantum capillus-veneris</i>	BALDIRIKARA	Balgam söktürücü ve öksürük kesici olarak kullanılır.
<i>Rubus idaeus</i>	AHUDUDU	Meyvelerinin ağız yaralarına iyi geldiği belirtilmektedir. Meyveleri reçel yapımında ve gıda sanayinde kullanılmaktadır. C vitamini bakımından zengindir.
<i>Amygdalus communis</i>	BADEM	Tatlı badem tohumları kuvvetli bir besindir. Öksürüğü azaltır ve balgam söktürür.
<i>Fragaria vesca</i>	YABANI ÇİLEK	İştah açıcı, kabız yapıcı ve idrar söktürücüdür.
<i>Malus sylvestris</i>	YABANI ELMA	İştah açıcı, bağırsak rahatlatıcı olarak kullanılır.
<i>Crataegus monogyna</i>	ALIÇ	Kalp kuvvetlendirici ve tansiyon düşürücü özelliği vardır.
<i>Citrus limon</i>	LİMON	Meyvası değişik tadı sebebiyle salata, çorba gibi yiyecekleri tatlandırmak için kullanılır. Suyu ferahlık verici, yorgunluk giderici olarak içerdiği C vitamini sebebiyle gribal enfeksiyonlara karşı kullanılır.
<i>Salix alba</i>	AK SÖĞÜT	Yaprakların dekoksionu romatizma tedavisinde, böbrek kumunu düşürmek amacıyla ve kan şekerini düşürmek amacıyla kullanılır

<i>Solanum lycopersicum</i>	DOMATES	Mide ve bağırsakların düzenli çalışmasına yardımcı olur ve kabızlığı giderir.
<i>Solanum tuberosum</i>	PATATES	Mide ve bağırsak fonksiyonlarını düzenler.
<i>Daphne mezereum</i>	MEZERYON	Dekoksyonu yapılarak terletici ve müshil olarak kullanılır.
<i>Urtica dioica</i>	BÜYÜK ISIRGAN	Yaş veya kuru yapraklar çay olarak içilir. İdrar söktürücüdür. Böbrekteki kumları dökmek için tavsiye edilir. Tohumları kanser tedavisinde doğrudan veya çoğunluk balla karıştırılarak kullanılır. Bağışıklık sistemini güçlendirici olduğu belirtilmektedir.
<i>Vitis vinifera</i>	ASMA	Genç sürgünleri yenir. Taze veya salamurası yapılan yapraklar yemeklik olarak kullanılır. Meyveleri çeşitli şekillerde kullanılır. Özellikle son zamanlarda tohumlarının tıbbi amaçla kullanımı artmıştır. Meyvesi tedavide müshil ve kuvvet verici olarak kullanılır.

BÖLÜM 5

TARTIŞMA VE SONUÇ

2011-2012 tarihleri arasında Duhok ili ve çevresinden toplanıp pazar ve aktarlara getirilerek satılan bitkiler belirlenmiştir. Buna göre saptanan bitki örneklerinin değerlendirilmesi sonucunda 28 familyaya ait 46 cins, 49 tür tespit edilmiştir.

Araştırma alanında rastlanan taksonların familyalara göre dağılışı Tablo 5.1 de verilmiştir. İlk sırayı 5 taksonla Rosaceae daha sonra sırası ile 4 taksonla Fabaceae ve Lamiaceae, 3 taksonla Apiaceae, Asteraceae, Cucurbitaceae, Poaceae, 2 taksonla Anacardiaceae, Brassicaceae, Moraceae ve Solanaceae familyaları yer alır.

Tablo 5.1: Araştırma Alanındaki Taksonların Oransal Dağılımı.

FAMİLYA	TAKSON SAYISI	ORANI (%)
Anacardiaceae	2	4,08
Apiaceae	3	6,12
Asteraceae	3	6,12
Brassicaceae	2	4,08
Cucurbitaceae	3	6,12
Fabaceae	3	6,12
Lamiaceae	4	8,16
Moraceae	2	4,08
Poaceae	3	6,12
Rosaceae	5	10,2
Solanaceae	2	4,08
Diğerleri	17	34,72

Duhok ilinden toplanarak aktar veya pazarlarda satılabilen tıbbi bitkiler en çok Rosaceae familyasında yer almaktadır. Örneğin; *Crateagus monogyna* (alıç), *Rubus idaeus* (ahududu) türlerinin ise meyveleri pazarda gıda olarak satılmakta olup diğer bitki kısımları ise aktarlarda tıbbi amaçla kullanımı önerilmektedir. *Amygdalus communis* (badem) tohumları ve *Malus sylvestris* (yabani elma) meyveleri ise besin olarak kullanılır.

Lamiaceae familyasında yer alan *Mentha piperita* (nane), *Melissa officinalis* (oğul otu), *Rosmarinus officinalis* (biberiye), *Ocimum basilicum* (fesleğen) türleri taze veya kuru olarak pazarlarda, kuru veya işlem görmüş (karışık bitki çayları, bitki yağları) olarak aktarların tezgâhlarında yoğun olarak görülebilmektedir. Lamiaceae familyasının aromatik kokulu bu türleri halk ilacı olarak yoğun tüketilmektedir. Ayrıca nane bitkisinin baharat olarak kullanımından dolayı ticari önemi fazla olup kültürü yapılabilen türlerdendir.

Fabaceae familyasında yer alan *Glycyrrhiza glabra* (meyan) bitkisinin kökü aktarlarda satılmakta olup tıbbi amaçla kullanımı önerilmektedir.

Asteraceae familyasındaki bitkilerden *Matricaria chamomilla* (papatya) bitkisinin çiçekleri kurutulmuş olarak aktarlarda satılmaktadır. Tıbbi amaçla çay olarak kullanımı tavsiye edilmektedir.

Apiaceae familyasından *Anethum graveolens* (dereotu)'nun genç sürgünleri pazarlarda sebze olarak yoğun satılmaktadır. *Foeniculum vulgare* (rezene)'nin genç sürgünleri pazarlarda salatalara çeşni olarak, meyveleri ise aktarlarda tıbbi amaçla satılmaktadır. *Apium graveolens* (kereviz) pazarlarda sebze olarak satılmaktadır. Kereviz zeytinyağlı olarak, haşlanmış sebze olarak, salatası veya çorbası yapılarak yaygın şekilde tüketilen bir sebzedir.

Duhok ilinde yayılışı saptanan 15 kadar bitkinin değişik amaç ve şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bitkilerin çeşitli kısımları çoğunluk infüzyon ve dekoksasyon halinde halk ilacı olarak kullanılmaktadır. Duhok ve çevresindeki pazarlarda yaptığımız araştırmalar sonucunda 16 bitkinin yöresel 33 bitkinin literatüre uygun kullanımı saptanmıştır. Pazarlarda satılan ve halk ilacı olarak kullanılan bitkiler ilgili bilgiler pazarlardaki satıcılarla yapılan karşılıklı konuşmalarla edinilmiştir. Bunun yanında çoğunluk aktarların tavsiye ettikleri kullanımların literatürel olduğu pek azının ise atalardan gelen bilgiler olduğu belirlenmiştir.

Glycyrrhiza glabra (meyan), *Mentha piperita* (nane), *Rosmarinus officinalis* (biberiye), *Papaver rhoeas* (gelincik), gibi türler yoğun olarak soğuk algınlığı, öksürük, bronşit, üst ve alt solunum yolu rahatsızlıklarında kullanımı dolayısıyla yoğun tavsiye edilmekle birlikte yıllık tüketimi en çok olan ve yöre halkına en fazla

gelir getiren bitkilerdir. Ayrıca bu bitkilerin aktarlar tarafından hazırlanan karışım çayları da önemli ticari potansiyele sahiptir.

Duhok ilinde yayılışı görülen *Urtica dioica* (büyük ısırgan), *Zea mays* (mısır), *Salix alba* (ak söğüt), *Adiantum capillus-veneris* (baldırıkara), *Punica granatum* (nar) gibi bitkilerin çeşitli kısımlarının böbrek rahatsızlıkları için idrar arttırıcı, kum dökücü olarak çaylarının tüketimi ve satışı yaygındır.

Morus nigra (karadut), *Morus alba* (ak dut), *Plantago major* (sinir otu), *Urtica dioica* (büyük ısırgan), *Juglans regia* (ceviz) türleri şeker düşürücü olarak kullanımı yaygındır.

Crataegus monogyna (alıç), *Urtica dioica* (büyük ısırgan), *Apium graveolens* (kereviz), *Eucalyptus globulus* (okaliptüs), *Allium sativum* (sarımsak) gibi bitkilerin kalp ritmini ve tansiyon düzenlemede kullanımı tavsiye edilmektedir.

Melissa officinalis (oğul otu), *Matricaria chamomilla* (papatya), *Ocimum basilicum* (fesleğen), *Papaver rhoeas* (gelincik), *Pinus brutia* (kızılçam) türlerinin yatıştırıcı olarak kullanımı yaygındır.

Yara iyileştirici olarak *Vitis vinifera* (asma), *Amygdalus communis* (badem), *Plantago major* (sinir otu), *Pistacia terebinthus* (menengiç), *Pistacia vera* (antep fıstığı) türleri kullanılmaktadır.

Hazımsızlık ve midevi rahatsızlıklarda *Mentha piperita* (nane), *Foeniculum vulgare* (rezene) ile hazırlanan çaylar kullanılmaktadır.

Glycyrrhiza glabra (meyan Kökü) bronşit tedavisinde ve mide rahatsızlıklarında balla karıştırılarak, çayı soğuk algınlığında ve öksürük kesici olarak tüketimi önerilmekte olup çok satılan bitkilerdendir.

KAYNAKLAR

- Abay, G., Kılıç, A. (2001). Pürenbeleni ve Yanıktepe (Mersin) Yörelerindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri. *OT Sistematik Botanik Dergisi*. 8, (2): 97-104.
- Acartürk, R. (2001). Süs Bitkileri ve Yer örtücüler, OGEM-VAK Yayınları, 2001.
- Akalın, E., Alpınar, K. (1994). Tekirdağ'ın tıbbi ve yenen bitkileri hakkında bir araştırma. *Ege Üniversitesi Eczacılık Fak. Dergisi*. (2)1:1-11.
- Akbay, P., Başaran, A. (1997). *Urtica dioica* L. Üzerinde Çalışmalar. XI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (22 – 24 Mayıs 1996, Ankara). *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Bildiri kitabı*. Ankara. 561.
- Akçiçek, E., Vural, M. (2003). Kumalar dağı (Afyon) ve çevresindeki bazı bitkilerin yöresel adları ve etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (10) 2: 151-162.
- Albayaty, N. (2011). The Most Medicinal Plants Used in Iraq: Traditional Knowledge. *Advances in Environmental Biology*. 5(2): 401-406
- Alparslan, D. F. (2003). Babaeski (Kırklareli) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri, *Yüksek Lisans Tezi*. M.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Alparslan, D. F., Tuzlacı, E. (2006). The folk medicinal plants of the European part of Turkey. Ed. Ertuğ F., *Proceedings of the IV. International Congress of Ethnobotany* (ICEB 2005). s. 201-204. İstanbul.
- Arık, M. (2003). Korkut (Muş) İlçesi ve Köylerinin Faydalı Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Biyoloji Anabilim Dalı. 113s.

- Arslan, Ö. (2005). Dereli (Giresun) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. M.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Asımgil, A. (1994). Şifalı Bitkiler. Timaş Yayınları. İstanbul.
- Aslan, A. (2002). Ege Bölgesi Bazı Halk İlaçları Üzerinde Etnofarmakognozik Bir Değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*. İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Bailey, L.H. (1941). The Standart Cyclopedia of Horticulture. Vol. 1, s. 542. The Mcmillan Company, New York.
- Başer K.H.C., Honda G., Miki W. (1986). Herb Drugs and Herbalists in Turkey. Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa. *Studia Culturae Islamicae* 27. Tokyo.
- Başer, K.H.C. (1998). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstriyel Kullanımı. *TAB Bülteni*. 13-14, ss.19-43.
- Başer, K.H.C., Tümen, G., Malyer, H., Kırimer, N. (2006). Plant used for common cold in Turkey. Proceedings of the *IV. International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)* s. 133-137. İstanbul.
- Baytop, A. (1994). Türkiye' de Kullanılan Yabancı ve Yetiştirilmiş Aromatik Bitkiler. *Doğa- Tr. J. of Phannacy*, 1 (2): 76–78.
- Baytop, T. (1963). Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri. İsmail Akgün Matbaası. İstanbul.
- Baytop, T. (1999). Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi. Nobel Tıp Kitap Evleri. Ankara.
- Baytop, T. (2007). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Yayın No:578. Ankara.
- Bisset N.G., Wichtl M. (1994). Herbal Drugs and Phytopharmaceuticals. Medpharm Scientific Publishers Stuttgart.
- Boulos, L. (1983). Medicinal Plant of North Africa, USA.

- Bulut, E.G., Tuzlacı, E. (2006). An ethnobotanical study in Bozcaada (Çanakkale-Turkey). Ed. Ertuğ F. Proceedings of the IV. *International Congress of Ethnobotany* (ICEB 2005). s. 201-204. İstanbul.
- Çubukçu, B., Atay, M., Sarıyar, G., Özhatay, N. (1994). Aydın İli Halk İlaçları. *Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi*. 1(1):1-58.
- Çubukçu, B., Özhatay, N. (1987). Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma. III. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. (Özet Kitapçığı) 104.
- Duran, A. (1998). Akseki (Antalya) ilçesindeki bazı bitkilerin yerel adları ve etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (5)1: 72-92.
- Duran, A., Satıl, F., Tümen, G. (2001). Balıkesir Yöresinde yenen yabancı meyveler ve etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (8) 1: 87-94.
- Elçi, B., Erik, S. (2006). Güdül (Ankara) ve çevresinin etnobotanik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*. (26) 2: 57-64.
- Emre, G. (2003). Ezine (Çanakkale) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri. Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı. İstanbul.
- Erol, M. K. (1995). Eğirdir (Isparta) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. MÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Farmasötik Botanik Anabilim Dalı. İstanbul.
- Ertuğ, F. (1997). Plant Gathering Versus Plant Domestication: An Ethnobotanical Focus On Leafy Plants. The Origins of Agriculture and Crop Domestication. *The Harlan Symposium*.
- Ertuğ, F. (1999). Plants Used In Domestic Handicrafts In Central Turkey. *OT Sistematik Botanik Dergisi*. 6 (2):57-68.
- Ertuğ, F. (2000). An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey). *Economic Botany*. 54 (2): 155-182.

- Ertuğ, F. (2002). Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler. *Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı*. Bildiriler. 29-31 Mayıs 2002.
- Ertuğ, F. (2003). Bodrum Mutfağında “ OT KÜLTÜRÜ”: I, Yenen Doğal Otlar, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*. 10: 49–70.
- Ertuğ, F., Tümen, G. (2004). Buldan (Denizli) Etnobotanik Envanter Çalışması. İstanbul.
- Ertuğ, F., Tümen, G., Çelik, A. (2003). Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırma Raporu 2002 yılı çalışması. Türkiye Bilimler Akademisi. TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. 76-87.
- Ertuğ, F., Tümen, G., Çelik, A., Dirmenci, T. (2004). Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*.
- Eryaşar, P. (1998). Gönen (Balıkesir) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmasötik Botanik Anabilim Dalı.
- Ezer N., Avcı K. (2004). Çerkeş (Çankırı) yöresinde kullanılan halk ilaçları. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*. 24 (2) : 67-80.
- Ezer, N., Arısan, Ö. (2006). Folk Medicine in Merzifon (Amasya, Turkey). *Turk J Bot* 30. 223-232.
- Fenercioglu, E. (1997). Şile (İstanbul) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. MÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Farmasötik Botanik Anabilim Dalı. İstanbul.
- Fujita, T., Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Takeda, Y., Tanaka, T., Takaishi, Y. (1995). Traditional Folk Medicine in Turkey VII. Folk Medicine in Middle and West Black Sea Regions. *Economic Botany*. 49(4) : 406-422.
- Genç, E.G. (2006). Çatalca Yöresinde Etnobotanik Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi*. İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Gençler Özkan, A.M. (2005). Traditional medicinal plants used in Pınarbaşı area (Kayseri-Turkey). *Turkish J. Pharm. Sci.*; 2 (2): 63-82, 2005.

Gençler Özkan, A.M., Karabaşa, S. (2006). Küre Dağları'nın Bilgisi-Ulus, Aşağıçerçi. Ulus Matbaası. 30-56. İstanbul.

Grieve, M., Leyer, C.F. (1998). A Modern Herbal. Tiger Books International. London.

Gümüş, İ. (1994). Ağrı yöresinde yetişen bazı faydalı bitkilerin yerel adları ve kullanılışları. *Tr. J. of Botan.*, 18: 107-112.

Gürhan G., Ezer N. (2004). Halk arasında hemoroit tedavisinde kullanılan bitkiler I. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi* (24) 1: 37-55.

Heinrich, M., Barnes, J., Gibbons, S., Williamson, E.M. (2004). Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy, Churchill Livingstone, Edinburgh.

İkbal, I., Hamayun, M., (2005). Studies on the Traditional Uses of Plants of Malam Jabba Valley. District Swat. Pakistan. <http://www.siu.edu/~ebl/>

Jouad, H., Haloui, M., Rhiouani, H., Hilaly, J., Eddouks, M. (2001). Ethnobotanical survey of medicinal plants used for the treatment of diabetes, cardiac and renal diseases in the North centre region of Morocco (Fez-Boulemane). *Journal of Ethnopharmacology*. 77 175-182.

Kahraman, A., Tatlı, A. (2004). Umarbaba dağı (Eşme-Uşak) ve çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (11) 2: 147-154.

Keklik, T. (1990). Konya İli Halk İlaçları. *Yüksek Lisans Tezi*. İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Farmakognozi Anabilim Dalı. İstanbul.

Keskin M., Alpınar K. (2002). Kışlak (Yayladağı-Hatay) hakkında etnobotanik bir araştırma. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, (9) 2: 91-100.

Koca, A. (2003). Flora and Ethnobotany of The Akçakoca District (Düzce). *Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Biyoloji Anabilim Dalı. Ankara.

Koçak, S. (1999). Karaman Yöresinde Etnobotanik Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmasötik Botanik Anabilim Dalı. İstanbul.

Koçoğlu Keklik, T., Çubukçu, B., Özhatay, N. (1996). Konya ve Karaman İli Halk İlaçları. *Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi*. 3(1):1-71.

Koçyiğit, M. (2005). Yalova İlinde Etnobotanik Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi*. İ. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Koşar, M., Koyuncu, M., Başer, K.H.C. (2006). Folk use of some wild and cultivated *Allium* species in Turkey. Ed. Ertuğ F. Proceedings of the IV. *The International Congress of Ethnobotany* (ICEB 2005). s. 87-90. İstanbul.

Köse, Y.B., Ocak, A., Duran, A., Öztürk, M. (2005). Eskişehir kent florasına ait bazı bitkilerin tıbbi kullanımları ve Türkçe yerel adları. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20: 115-130.

Kültür, Ş. (2007). Medicinal plants used in Kırklareli Province (Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*. 111: 341-364.

Leaman, D. J. (2006). Sustainable Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants, Development of an International Standard. *Medicinal and Aromatic Plants-Springer*. Ed: R.J. Bogers. Netherlands.

Lewin, R. (2000). Modern İnsanın Kökeni. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. Çeviri: N. Özüaydın. 7. Basım. TÜBİTAK. Ankara.

Mati, E., de Boer, H. (2010). Ethnobotany and Trade of Medicinal Plants in the Qaysari Market, Erbil, Kurdish Autonomous Region. Department of Systematic Biology. Uppsala University. Sweden.

McConnel, K., (2000). Useful Cosmetic Herbs for Skin Care, Hair Care, Beauty Care and Toiletries, Institute of Naturel and Modern Cosmetic. India.

- Melikoğlu, G. (1987). Giresun İli Halk İlaçları Üzerinde Farmakognozik Ön Araştırmalar. *Yüksek Lisans Tezi*. İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Farmakognozik Anabilim Dalı. İstanbul.
- Nadirova, A. (2000). Tabiat derdin Devası. Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Çeviri: Güلزura Cumakunova. 1.Baskı. Ankara.
- Nedhal, A., Luay, Y. (2010). A Survey of Plants Used in Iraqi Traditional Medicine. *Jordan Journal of Pharmaceutical Sciences*. (3)2: 100-108.
- Özaydın, S., Dirmenci, T., Tümen, G., Başer, K.H.C. (2006). Plants used as analgesic in the folk medicine of Turkey. Ed. Ertuğ F. Proceedings of the IV. *International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*. s. 167-171. İstanbul.
- Özçelik, H. (1987). Akseki Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Bazı Faydalı Bitkilerin Yerel Adları ve Kullanılışları. *TÜBİTAK. Doğa Türk Botanik Dergisi*. 11 (3): 316-321.
- Özçelik, H., Ay, G., Öztürk, M. (1990). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik yönden Önemli Bazı Bitkileri. *X.Ulusal Biyoloji Kongresi Bildirileri* (18–20 Temmuz 1990, Erzurum). 1–10.
- Özdemir, E. (2005). Niğde-Aladağlar'ın Batısında Etnobotanik Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. İ. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Özgen, U., Coşkun, M. (2001). Ilıca (Erzurum) İlçesine bağlı köylerde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler. Ed. Gürkan E., Tuzlacı E. XIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (İstanbul, 20-22 Eylül 2000). Bildiri Kitabı. s. 135-144. İstanbul.
- Özgökçe, F., Özçelik, H. (2004). Ethnobotanical Aspects of Some Taxa in East Anatolia (Turkey). *Economic Botany*. 58 (4): 697-704.
- Özkan, Z. C. (2002). Gümüşhane Yöresi Doğal Tıbbi Bitkilerinin Tanınması, Yetiştirilmesi ve Değerlendirilmesi. Araştırma Projesi. KTÜ Orman Fakültesi. Orman Mühendisliği Bölümü. İstanbul.
- Öztürk M., Dinç M. (2005). Nizip (Aksaray) bölgesinin etnobotanik özellikleri. *Ot Sistemik Botanik Dergisi*. (12)1: 93-102.

Öztürk, M., Özçelik, M. (1991). Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri. Semih Ofset Basım Tesisleri. Ankara.

Pieroni, A., Dibra, B., Grishaj, G., Grishaj, I., Maçai, S. G. (2005). Traditional Phytotherapy of the Albanians of Lepushe, Northern Albanian Alps. *Fitoterapia*. 76: 379– 399.

Pieroni, A., Quave, C. (2005). Traditional Pharmacopoeias and Medicines Among Albanians and Italians in Southern Italy. *Journal of Ethnopharmacology*. 101: 258– 270.

Saçlı, S. (1996). Kazdağı ve Çevresinde Tıbbi Amaçla Kullanılan Bazı Bitkiler Üzerinde Morfolojik Araştırmalar. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Farmasotik Botanik Anabilim Dalı. İstanbul.

Sadıkoğlu, E. (2003). Koçarlı (Aydın) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. M.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Sadıkoğlu, N., Alpmar, K. (2001). Etnobotanik Açından Bartın. Ed. Gürkan E., Tuzlacı E. XIII. Bitkisel İlaç Hammadeleri Toplantısı (İstanbul, 20-22 Eylül 2000). Bildiri Kitabı. s. 87-100. İstanbul.

Sayar, A., Güvensen, A., Özdemir, F., Öztürk, M. (1995). Muğla (Türkiye) ilindeki bazı türlerin etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (2) 1: 151-160.

Scherrer, A.M., Motti, R., Weckerle, C.S. (2005). Traditional plant use in the areas of Monte Vesole and Ascea. Cilento National Park (Compania, Southern Italy). *Journal of Ethnopharmacology*. 97.129-143.

Sezik, E., Yeşilada, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T. (2001). Traditional medicine in Turkey X: Folk medicine in central Anatolia. *Journal of Ethnopharmacology*. 75: 95-115.

Sezik, E., Yeşilada, E., Tabata, M., Honda, G., Takaishi, Y., Tetsuro, F., Tanaka, T., Takeda, Y. (1997). Traditional Folk Medicine in Turkey VIII. Folk Medicine in East Anatolia;Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdır Provinces. *Economic Botany* 51(3): 195-211.

Sezik, E., Zor, M. Yeşilada, E. (1992). Traditional Medicine in Turkey II. Folk Medicine in Kastamonu. *Int. J. Pharmacognosy.* (30)3: 233-239.

Shahbaz, S.E. (2010). A Field Guide To The Trees And Shrubs Of Kurdistan Region Of Iraq. University of Dohuk.

Şenol, S.G., Seçmen Ö., Uğurlu E. (2006). Some ethnobotanical uses in the rural areas of Ödemiş, Tire, Kiraz (İzmir-Turkey). Ed. Ertuğ F. Proceedings of the IV. *Intenational Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*. 605-608. İstanbul.

Şimşek, İ., AYTEKİN, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Ş. (2002). Anadolu'da Halk arasında Bitkilerin Kullanılış Amaçları Üzerinde Etnobotanik Bir Araştırma. *Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı. Bildiriler*. Eskişehir.

Tabata, M., Honda, G., Sezik, E. (1988). A Report on Traditional Medicine and Medicinal Plants in Turkey. *Faculty of Pharmaceutical Sciences* Kyoto University.

Tabata, M., Honda, G., Sezik, E., Yesilada, E. (1993). A report on Traditional Medicine and Medicinal Plants in Turkey. *J.Faculty of Pharmaceutical Sciences*. Kyoto University. Kyoto-Japan.

Tabata, M., Sezik, E., Honda, G., Yesilada, E., Fukui, H., Goto, K. and Ikeshiro, Y. (1994). Traditional Medicine In Turkey III. Folk Medicine in East Anatolia; Van and Bitlis Provinces. *Int. J. Pharmacog.* 32: 3-12.

Tanker, N., Koyuncu, M., Coşkun, M. (1998). *Farmasötik Botanik*, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Ders Kitapları No:78, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Townsend, C.C., Guest, E. (editors). (1966-1985). *Flora of Iraq*, Volumes 1-4, 8-9. Ministry of Agriculture and Agrarian Reform and Bentham-Moxon Trust. Baghdad, Iraq.

Tuzlacı, E. (1977). Honaz Dağı'nın Tıbbi Bitkileri. *Biyoloji Dergisi.* 27 (1): 9–12.

Tuzlacı, E. (1985). Türkiye'de Bitkilerin Yöresel Kullanılışları. *Mar. Üniv. Ecz. Fak. Der.* 1 (1–2):101–106.

- Tuzlacı, E. (2005). Bodrum'da Bitkiler ve Yaşam. Güzel Sanatlar Matbaası. İstanbul.
- Tuzlacı, E. (2006). Şifa Niyetine Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları. Alfa Yayınları.
- Tuzlacı, E. (2007). Dekoratif Türkiye Bitkileri. Alfa Yayınları. İstanbul.
- Tuzlacı, E., Aymaz Eryaşar, P. (2001). Turkish folk medicinal plants. Part IV: Gönen (Balıkesir). *Fitoterapia*. 72: 323-343.
- Tuzlacı, E., Erol, M. K. (1999). Turkish folk medicinal plants. Part II: Eğirdir (Isparta). *Fitoterapia*. 70: 593- 610.
- Tuzlacı, E., Tolon, E. (2000). Turkish folk medicinal plants. Part III: Şile (İstanbul). *Fitoterapia*. 71: 673-685.
- Tümen G., Sekendiz O. (1989). Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler. Uludağ Üniv. Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi. 219 S.
- Tümen G., Sekendiz O. (1990). Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler. Ed. Çubukçu B., Sarıyar G., Mat A., *VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı* (İstanbul, 19-21 Mayıs 1989). Bildiri Kitabı. cilt II, s. 347-354. İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3733. Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 64. İstanbul.
- Tümen, G., Malyer, H., Başer K.H.C., Özyaydın, S. (2006). Plants used in Anatolia for wound healing. Ed. Ertuğ F. *Proceedings of the IV. International Congress of Ethnobotany* (ICEB 2005). s. 217- 221. İstanbul.
- Türkoğlu, İ. (2000). Elazığ İlindeki Etnobotanik Değeri Olan Taksonların Araştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Biyoloji Anabilim Dalı.
- Tütenocaklı, T. (2002). Ayvacık (B1, Çanakkale) ve Çevresinin Etnobotaniği. *Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
- Uzun, E., Sarıyar, G., Adsersen, A., Karakoç, B., Ötük, G., Oktayoğlu, E., Pırıldar, S. (2004). Traditional medicine in Sakarya province (Turkey) and microbial activities of selected species. *Journal of Ethnopharmacology*. 95: 287-296.

Vural, M., Karavelioğulları, A., Polat, H. (1997). Çiçekdağı (Kırşehir) ve çevresinin etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*. (4) 1: 117-124.

Wickens, G. E. (1990). What is Economic Botany?. *Economic Botany*. 44 (1): 12–28.

Yazıcıoğlu, A., Tuzlacı, E., (1996). Folk Medicinal Plants of Trabzon (Turkey). University of Marmara. Faculty of Pharmacy. Department of Pharmaceutical Botany. Haydarpaşa. İstanbul.

Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y., Takaishi, Y. (1995). Traditional Medicine In Turkey V. Folk Medicine In the Inner Taurus Mountains. *Journal of Ethnopharmacology*. 46: 133-152.

Yeşilada, E., Sezik, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T. (1999). Traditional medicine in Turkey IX: Folk medicine in northwest Anatolia. *Journal of Ethnopharmacology*. 64: 195-210.

Yıldırım, Ş. (1991). Munzur Dağlarının Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri. *Fırat Havzası Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri Sempozyumu*. 83-102. Ankara.

EKLER

Şekil 1: Ahududu (*Rubus idaeus*)

Şekil 2: Ak dut (*Morus alba*)

Şekil 3: Ak söğüt (*Salix alba*)

Şekil 4: Alıç (*Crataegus monogyna*)

Şekil 5: Antep fıstığı (*Pistacia vera*)

Şekil 6: Ardıç (*Juniperus communis*)

Şekil 7: Asma (*Vitis vinifera*)

Şekil 8: Badem (*Amygdalus communis*)

Şekil 9: Baldırıkara (*Adiantum capillus-veneris*)

Şekil 10: Büyük ısırgan (*Urtica dioica*)

Şekil 11: Ceviz (*Juglans regia*)

Şekil 12: Dereotu (*Anethum graveolens*)

Şekil 13: Devedikeni (*Carduus marianus*)

Şekil 14: Domates (*Solanum lycopersicum*)

Şekil 15: Fesleğen (*Ocimum basilicum*)

Şekil 16: Gebre otu (*Capparis spinosa*)

Şekil 17: Gelincik (*Papaver rhoeas*)

Şekil 18: Hıyar (*Cucumis sativus*)

Şekil 19: Karadut (*Morus nigra*)

Şekil 20: Karpuz (*Citrullus lanatus*)

Şekil 21: Kereviz (*Apium graveolens*)

Şekil 22: Kızılçam (*Pinus brutia*)

Şekil 23: Limon (*Citrus limon*)

Şekil 24: Menengiç (*Pistacia terebinthus*)

Şekil 25: Mercimek (*Lens culinaris*)

Şekil 26: Meyan (*Glycyrrhiza glabra*)

Şekil 27: Mezeryon (*Daphne mezereum*)

Şekil 28: Mısır (*Zea mays*)

Şekil 29: Nane, Yabani nane (*Mentha piperita*)

Şekil 30: Nar (*Punica granatum*)

Şekil 31: Okaliptüs (*Eucalyptus globulus*)

Şekil 32: Papatya (*Matricaria chamomilla*)

Şekil 33: Patates (*Solanum tuberosum*)

Şekil 34: Pirinç (*Oryza sativa*)

Şekil 35: Ravent (*Rheum rhabarbarum*)

Şekil 36: Rezene (*Foeniculum vulgare*)

Şekil 37: Sakız kabağı (*Cucurbita pepo*)

Şekil 38: Sarımsak (*Allium sativum*)

Şekil 39: Sinir otu (*Plantago major*)

Şekil 40: Şalgam (*Brassica rapa* subsp. *rapa*)

Şekil 41: Turp (*Raphanus sativus*)

Şekil 42: Yabani çilek (*Fragaria vesca*)

Şekil 43: Yabani elma (*Malus sylvestris*)

Şekil 44: Yulaf (*Avena sativa*)

Şekil 45: Zeytin (*Olea europaea*)

Şekil 46: Zufa otu (*Hyssopus officinalis*)